

Att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck

EN UTVÄRDERING

Nina Edström & Sadia Hassanen

Tack!

Utvärderingen hade förstås inte varit möjlig att genomföra utan den generositet med vilken projektdeltagare delat med sig av sina erfarenheter och sina tankar. Härmed riktas vårt varmaste tack till er!

Fittja den 26 april 2013

Nina Edström & Sadia Hassanen

Mångkulturellt centrum, Botkyrka, 147 85 Tumba

www.mkc.botkyrka.se

08-120 259 00

Att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck

© Mångkulturellt centrum och författarna 2013

Mångkulturellt centrum 2013:3 ISSN 1401-2316

ISBN 978-91-86429-27-0

Foto framsidan: Livrustkammaren (CC BY-SA 3.0)

Foto baksidan: Andrzej Markiewicz

Innehåll

<i>Inledning</i>	5
Metod Syfte Några ord om hedersrelaterat våld och förtryck Bakgrund Projektorganisation Disposition	
<i>Samverkan med föreningslivet och civilsamhället</i>	11
Dialogens utveckling Fördjupade samarbeten Nätverk på olika ledder Utveckling av gemensam kunskapsbas Vilken kunskap skapas? Exempel på fördjupade samarbeten med civilsamhället Sammanfattande om samverkan med civilsamhället för en gemensam kunskapsbas	
<i>Kompetensutvecklingsprogram för anställda</i>	21
Vad får personalen lära sig? Sammanfattande om kompetensutvecklingsprogram	
<i>Att kompetensutveckla och stärka det professionella stödet</i>	25
Spetskompetensgruppens sammansättning och arbete Processen Efterfrågan? Sammanfattande om spetskompetensgruppen	
<i>Ett utvecklat föräldrastöd</i>	30
Öppna förskolan Vad tyckte föräldrarna att de fick med sig? Om diskussioner Vad borde man mer få lära sig? Sammanfattande om ett utvecklat föräldrastöd	
<i>Hur långt har Botkyrka kommit och i vilken riktning ska man gå?</i>	39
Handlingsplanens förslag Rekommendationer för framtiden	
<i>Referenser</i>	44
<i>Bilaga 1</i>	46
<i>Bilaga 2</i>	48

Inledning

I NOVEMBER 2012 fick Mångkulturellt centrum i uppdrag av Botkyrka kommuns socialförvaltning att genomföra en utvärdering av kommunens *Projekt att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck*. Projektet kan kort beskrivas som kommunledningens val av metod för att leva upp till kommunens policy mot hedersrelaterat våld och förtryck. Inriktningen har varit att arbeta både förebyggande och brett, inom såväl den kommunala förvaltningen som gentemot befolkningen. Projektet har bedrivits i form av *kompetensutveckling* i fyra förvaltningar samt extra kunskapsstöd till förvaltningarna genom en *spetskompetensgrupp*. Samtidigt har projektet bjudit in kommunens alla föreningar att delta i dialoger, projektutveckling och utbildningar kring hedersrelaterat våld och förtryck. Etnisk, nationell eller religiös tillhörighet eller bekännelse har varit ointressanta parametrar när projektet bjudit in till aktiviteter – alla har varit välkomna att bidra i det förebyggande arbetet. Projektet har också haft i uppgift att utveckla kommunens föräldrastöd.

Metod

Utvärderingen är kvalitativ. Den genomfördes under projektets slutfas och är därmed en så kallad slututvärdering. Därför bygger den i första hand på projektets egen dokumentation samt på intervjuer. Sammanlagt har 21 personer både inom förvaltning och i det civila samhället intervjuats. Ett par observationer har också kunnat genomföras, då projektet i skrivande stund ännu inte är avslutat. Materialinsamlingen genomfördes under perioden november–december 2012 och kompletterades efter inledande analysarbete under februari och mars 2013. De flesta intervjuerna (13) har gjorts av kulturgeografen Sadia Hassanen medan det kompletterande insamlandet och rapportförfattandet genomförts av Nina Edström, socialantropolog.

Syfte

Utvärderingen syftar till att svara på hur de olika aktiviteterna i projektet genomförts. I uppdraget har ingått att ge extra tyngd åt de mål och aktiviteter som rör civilsamhället, särskilt föreningslivet. Uppdraget omfattar också en be-

dömning av måluppfyllelsen till dags dato vad gäller kommunens policy och handlingsplan för att motarbeta hedersrelaterat våld och förtryck. I uppdraget ingår slutligen också att ge rekommendationer om hur ett fortsatt arbete bör utformas.

Önskemålet om särskilt fokus på civilsamhället styrde valet av intervjupersoner på så sätt att de flesta intervjuade representerar frivilligorganisationer eller är invånare som mött projektet i sin vardag. En mindre del av intervjuerna gjordes med tjänstemän, och här finns flertalet projektroller representerade. Vi har dessutom haft tillgång till och nytta av den dokumentation som producerats inom projektet.

Några ord om hedersrelaterat våld och förtryck

Projektets alla aktörer, tjänstemän och politiker såväl som civilsamhälle och utvärderare har haft att förhålla sig till den debatt som fördes under tidigt 2000-tal. Orsaken var tre uppmärksammade mord på unga kurdiska kvinnor där gärningsmännen var nära anhöriga till offren, brott som genererade en häftig och komplex debatt om "hedersmord". Den har också skildrats i bland annat en antologi (Larsson & Englund 2004) och i en monografi (Ekström 2009).

I ett tidigt skede framfördes kritik mot att i kulturrelativistisk anda tala om hedersmord som ett sätt att *ursäkta* morden, som om mord för heders skull vore en förmildrande omständighet (Rizvi 2004:11). Med tiden utvecklades istället kritik mot att se hedersmotivet som en *försvårande* omständighet (jfr Englund 2004: 46–47). Främst kom dock debatten att handla om huruvida kultur över huvud taget hade med morden att göra. Debatten om "hedersmord" kom att bli ytterligt polariserad. Ekström (2009) kategoriserar grovt debattörerna som kultur(teori)kritiska och kultur(teori)förespråkare.

De som kritiserade en kulturell förklaring menade oftast att en sådan bidrog till demonisering av invandrade män. Demoniseringen, i sin tur, antogs ha som främsta mål att förlägga patriarkala maktstrukturer hos de Andra i avsikt att vända bort uppmärksamheten från förment *svenska* mäns våld mot kvinnor. De som förespråkade en kulturell förklaring ansåg exempelvis att kritikerna bar på en "panisk skräck för skillnad" (Kurkiala 2002), där kultur i antropologisk mening bara fick fungera som fernissa. Debatten handlade också om risken med att sätta likhetstecken mellan kultur och etnisk grupp (León Rosales 2005: 91–117) och om vem som kunde använda kulturbegreppet på ett korrekt sätt (jfr Kamali 2004: 25). En hel del möda ägnades också åt att blottlägga det *egentliga* budskapet i andras texter (jfr Larsson 111–112, Ekström 2004: 40).

Grovt förenklat kom debatten att politiseras i en riktning där vänsterorientering markerades med kultur(teori)kritik och liberal/högerorientering med kultur(teori)förespråkande. Ett exempel på ett faktiskt utslag av den politiska striden i frågan är att det i den borgerliga regeringens nationella plan för jämställdhet explicit uttrycks att också hedersrelaterat våld och förtryck ska motarbetas (se bilaga 1). Botkyrka kommun hänvisar till denna skrivning i inledningen av sin policy mot hedersrelaterat våld och förtryck (Botkyrka kommun 2010:a).

Projektet har genomförts i en kontext där Botkyrkas kommunpolitiker har enats över blockgränserna om en policy mot hedersrelaterat våld och förtryck. Det är viktigt att framhålla att det inte bara är de extrema uttrycken (det kollektivt sanktionerade våldet eller våld med dödlig utgång) som projektet vill förebygga. Projektet vänder sig till alla som kan påverka de normer för hur flickor, kvinnor, pojkar och män ska vara och leva som begränsar medborgarnas liv. Projektet tar FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna som utgångspunkt för att kunna arbeta förebyggande just med en problematik där skam/heder-logiken fungerar begränsande. Inom projektet benämns den problematik som adresseras som *hedersrelaterat våld och förtryck*, den benämning som också används i utvärderingen. I samband med utvärderingen har uppdragsgivaren uttryckt att en del hellre talar om *hedersrelaterat förtryck och våld*. Diskussionen om termernas inbördes ordning kan möjligen förstås som ett sätt att markera att det största problemet är förtrycket. Våldet är inte lika vanligt förekommande, men adresseras ändå.

Ytterligare ett alternativ, för att markera att det handlar om det historiskt och geografiskt utbredda sociala fenomenet skam/heder, kan vara att benämna problematiken *skam/hedersrelaterat våld och förtryck*, som exempelvis Miljöpartiet gör i sin jämställdhetspolitiska rapport *Rätten att leva livet* (Miljöpartiet de gröna 2012).

I utvärderingen markerar vi ibland distansering till det projektinterna arbetet med hjälp av termerna *skam/heder* vilka refererar till problemkomplexet utan att ta ställning till dess uppkomst, utbredning eller förmåga att styra människors handlingar.

Redan 2006 slog en kartläggning fast att det fanns ett behov av att öka kunskaperna i kommunen (Kakabaveh 2006). Att det tog ytterligare fyra år innan politiken var mogen att formulera sig om hedersrelaterat våld och förtryck sammanhänger med all säkerhet med att frågan varit känslig att hantera. Detta har dock fört det goda med sig att den praktik som policyn resulterat i inneburit att projektaktörerna närmare sig frågan på ett nyanserat vis. Med utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna och utan att peka ut någon viss etnisk, religiös eller nationell grupp som särskilt ansvarig för att ägna sig åt hedersrelaterat våld och förtryck, har projektet bedrivits på ett inkluderande vis.

Förutom att ta avstamp i de mänskliga rättigheterna hämtar projektet inspiration från den normkritiska pedagogiken. Normkritik innebär att belysa och ifrågasätta normer, synliggöra privilegier och granska sin egen position (Tulin Brett 2012: 21). På så vis kan alla medborgare, politiker och tjänstemän känna sig delaktiga och bli en del av lösningen på det stora och akuta samhällsproblem som ojämställdheten utgör.

Med utgångspunkt i de mänskliga rättigheterna och utan att peka ut någon viss etnisk, religiös eller nationell grupp som särskilt ansvarig för att ägna sig åt hedersrelaterat våld och förtryck, har projektet bedrivits på ett inkluderande vis.

Bakgrund

Som ett led i arbetet för att nå de nationella jämställdhetsmålen antog Botkyrka kommunfullmäktige i juni 2010 en policy mot hedersrelaterat våld och förtryck. Enligt bland andra Sveriges kvinnolobby var Botkyrka först i landet med ett sådant initiativ (www.sverigeskvinnolobby.se). Som utgångspunkt har policyn deklarerat om de mänskliga rättigheterna och den knyter även an till kommunens strategier för ett jämställt och interkulturellt Botkyrka. Inriktningen i policyn förtydligas i Botkyrkas handlingsplan 2010–2014 mot hedersrelaterat våld och förtryck. Planen uttrycker vad kommunen avser att göra på samhällsnivå, gruppnivå och individnivå. Kommunledningsförvaltningen/socialförvaltningen tar på sig ansvaret för att driva processen (Botkyrka kommun 2010a).

Några lokala studier och kartläggningar av förekomst, kunskap och praktik har genomförts i Botkyrka när det gäller hedersrelaterat våld och förtryck. I en av dem kartlades både tjänstemäns och elevers erfarenheter, och författaren konstaterar att det råder ”drastiska skillnader” mellan flickor/kvinnor och pojkar/män avseende deras handlingsutrymme i kommunens ”förorter” (Kakaba-veh 2006: 21–24). Våren 2010 genomförde Devin Rexvid en ”inventering i uppdraget kring policy och handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck”. I samband med detta genomfördes 14 intervjuer med företrädare för både kommunala aktörer och frivilliga verksamheter. Rexvid skriver sammanfattande:

I undersökningen har det framkommit en rad olika exempel på riskfaktorer som (re)producerar och förstärker hederskulturella normer och värderingar. Det har också framkommit många förslag på hur Botkyrka kommun ska bedriva ett förebyggande arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck bl.a. genom att motverka de riskfaktorer som förstärker hederskulturella normer och värderingar. Detta ställer krav på ett förebyggande arbete som bygger på politiskt mod, ett professionellt och empatiskt förhållningssätt hos de tjänstemän som möter de utsatta. Politikernas mod och tjänstemäns professionella samt empatiska förhållningssätt sätts på prov i deras kunskap respektive okunskap när det gäller att individuella fri- och rättigheter inte har någon etnisk, religiös eller kulturell färg utan omfattar alla medborgare. (Rexvid 2010: 30)

Rexvid lyfter fram några centrala resultat. För det första ser han att tjänstemännen har en ojämn kunskapsnivå. En del uppfattar att de möter personer som lever i ett problematiskt sammanhang där skam/hederslogiken är ett inslag. Andra menar att i just deras verksamhet möter man inte den typen av problematik och tror i stället att hedersproblematik ger sig till känna i andra verksamheter.

För det andra ser han hur frivilligrepresentanterna i inventeringen är mer beredvilliga att erkänna förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck i Botkyrka. Dessa organisationer, som enligt Rexvid förvisso kan ha något att ”vinna” på erkännandet i den meningen att det förstärker deras legitimitet, kan möjligen också vara mer kompetenta och effektiva än den offentliga sektorn.

Till sist lyfter Rexvid också att professionella har olika förhållningssätt till frågan om hedersrelaterat våld och förtryck. Medan en del vinnlägger sig om ett

empatiskt bemötande gentemot individen och tillämpar principen om lika behandling (lagen är lika för alla) så blir andra osäkra och rädda att göra fel, peka ut eller själva bli hotade.

Annorlunda uttryckt blir flickor/kvinnor och pojkar/män utsatta för såväl familjens hedersrelaterade bestraffningar och begränsningar som för en omvänd diskriminering från samhällets sida (ibid: 34).

Under slutet av år 2010 och början av år 2011 genomfördes förarbete och förstudie på uppdrag av kommunstyrelsen (Botkyrka kommun 2010b). Då formades också *Projekt att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck* och det utsågs en styrgrupp under ledning av chefen för socialförvaltningen. Projektplanen togs fram av en tjänsteman som sedan kom att bli projektets strategiska projektledare. Den operativa projektledaren rekryterades internt och tillträdde när projektbeskrivningen hade färdigställts, och fungerar fortfarande i skrivande stund i denna roll.

Projektplanen formulerade fyra kortsiktiga mål liksom ett antal mer långsiktiga. De långsiktiga målen ska uppnås med hjälp av de insatser som utgör projektets aktiviteter och projektmål. De fyra målen är att ha:

- utvecklat en gemensam (kunskaps-)bas i samverkan med föreningsliv och civilsamhälle för frågor om mänskliga rättigheter och jämställdhet i relation till hedersrelaterat våld,
- tagit fram och genomfört ett kompetensutvecklingsprogram i frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck, för anställda i kärnverksamheter som arbetar med barn och unga samt för arbetsmarknads- och vuxenutbildningsförvaltningen,
- utvecklat och byggt upp en struktur för professionellt stöd i frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck, i kärnverksamheter som arbetar med barn och unga samt i arbetsmarknads- och vuxenutbildningsförvaltningen,
- utvecklat och prövat ett föräldrastöd som inbegriper frågor om mänskliga rättigheter och jämställdhet i relation till hedersrelaterat våld och förtryck.

Det tycks som om den ovan refererade inventeringen inspirerat projektet. Det svarar upp mot uttryckta behov, samtidigt som utrymme också ges för fortsatta processer för att göra föreningslivet delaktigt i utvecklingen av kunskaperna kring hedersrelaterat våld och förtryck.

Det är värt att notera att Botkyrka kommun sökte projektmedel från Integrationsfonden men fick avslag med motiveringen att projektet ”inte avser att rikta projektet till deras främsta målgrupp, flyktingar och nyanlända” (Bot-

kyrka kommun 2011b: 1). Fondens krav på att projekt måste rikta sig till enbart flyktingar och nyanlända, måste betecknas som ett strukturellt hinder för att arbeta förebyggande med hjälp ett engagerat civilsamhälle och välutbildad kommunal personal.

Projektorganisation

Projektet har varit organiserat enligt kommunens projektmodell med en styrgrupp som haft till uppdrag att styra och leda arbetet mot målen, samt en projektgrupp som haft i uppdrag att tillsammans med projektledaren genomföra de aktiviteter som finns i projektplanen.

Styrgruppen har varit sammansatt av förvaltningschefer och verksamhetschefer från de förvaltningar som i huvudsak är berörda av frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck d.v.s. utbildningsförvaltningen, kultur- och fritidsförvaltningen, arbetsmarknads- och vuxenutbildningsförvaltningen, kommunledningsförvaltningen och socialförvaltningen. Ordförande och sammankallande för styrgruppen har varit socialchefen. Styrgruppens uppdrag har varit att styra projektet och fatta beslut om förändringar i projektarbetet.

Projektgruppen har varit sammansatt av representanter från samma förvaltningar som i styrgruppen men från en mer operativ nivå, som sektionschefer, verksamhetsutvecklare och områdesutvecklare. Projektgruppens uppdrag har varit att tillsammans med projektledaren driva arbetet mot målen.

Projektledaren, som arbetat heltid i projektet, har varit anställd inom socialförvaltningen med uppdraget att leda arbetet enligt projektplanen, ett arbete på både strategisk och operativ nivå. Projektledaren har varit föredragande i styrgruppen och sammankallande i projektgruppen. Korta perioder har det också funnits ett strategiskt projektledarskap som på 10 procent av en heltidstjänst ansvarat för att föredra projektet inför styrgrupp och att samla dokumentation, inklusive uppföljning, implementeringsplan och slutrapport.

Disposition

Rapporten är upplagd så att de närmast följande fyra avsnitten avhandlar de frågeställningar som presenterats ovan. Därpå följer en diskussion om uppfyllelsen av målen i policyn och handlingsplanen mot hedersrelaterat våld och förtryck. Avslutningsvis ges några rekommendationer för implementeringsarbetet.

Samverkan med föreningslivet och civilsamhället

DEN FÖRSTA FRÅGESTÄLLNINGEN som utvärderingen har att ta ställning till är om, och i så fall hur, föreningsliv och civilsamhälle har utvecklat en gemensam (kunskaps-)bas för frågor om mänskliga rättigheter och jämställdhet i relation till hedersrelaterat våld och förtryck.

Dialogens utveckling

Redan första året, hösten 2011, inleddes arbetet för samverkan och dialog med föreningslivet. En arbetsgrupp för detta utvecklingsområde, bestående av kommunala tjänstemän, träffades tre gånger under 2011. I detta inledande skede hade man kontakt främst med Botkyrka Kvinnoresurscenter och Verdandi. Redan från början var planen att alla sorters föreningar skulle välkomnas till en dialog och att ingen skulle känna sig utpekad.

Under våren 2012 kom så utbytet med föreningslivet igång på allvar. Dialogen, uppges det i den första rapporten från 2012, handlade om föräldraskap, barns rättigheter och jämställdhet kopplade till normer och värderingar i hederssammanhang. En första träff ägde rum i april då föreningar, politiker och tjänstemän träffades under rubriken *Tillsammans för barns och ungas rättigheter i Botkyrka*. Alla kommunens föreningar och studieförbund hade bjudits in och totalt 16 var representerade på mötet. Enligt projektledaren (intervju i november 2012) tycktes intresset vara störst hos föreningar som organiserat sig på etniska eller nationella grunder. Idrottsföreningarna, som samlar många unga i kommunen, har enligt projektledaren inte visat intresse. Ungefär 40 föreningsmedlemmar samt tio politiker och tjänstemän deltog vid dialogen då man diskuterade *Hur ger vi Botkyrkas barn och unga de bästa möjligheterna till utveckling och förebygger hedersrelaterat våld och förtryck?*

Det uppges att diskussionerna bland annat utmynnade i önskemål om ”mer kunskap i ämnet, inskolning i demokrati m.m.” (Botkyrka kommun 2012c). Deltagarna listade också slutsatser från diskussionerna, som att lärarna har en central roll, att samspel mellan skola och föräldrar är viktigt och att samarbete mellan föreningar kan leda till ökad jämställdhet. Här framfördes också önskemål om fortsatt samarbete med projektet och att man vill ha föräldrautbildning och samhällsinformation för föräldrar.

I den andra dialogen, som genomfördes i september 2012, kom därför temat att vara *Dialog om barns och ungas rättigheter, jämställdhet och hedersrelaterat våld och förtryck*. Då gavs också föreläsningar om arbete med ungdomar och föräldracirklar (ibid).

I december 2012 påbörjades en utbildning för föräldragruppscirkelledare, som ett svar på de önskemål som framfördes under dialogen med föreningarna i april 2012. Totalt 20 personer från tio föreningar hade anmält sitt intresse. ”Målet är att varje cirkelledare ska hålla ett antal cirklar i sin egen förening på teman som barns rättigheter och liknande”, skriver man i statusrapporten inför årsskiftet (Botkyrka kommun 2012d).

Fördjupade samarbeten

Under 2012 kom samarbeten med enskilda föreningar att fördjupas då projektet besökte dessa och erbjöd externa föreläsare. Även i början av 2013 har sådana aktiviteter skett. En turkisk förening bjöd in projektet att hålla i föreläsningar och diskussioner. Föreningen ordnade möten för kvinnor och män var för sig för att senare bjuda in till en gemensam träff.

Att utveckla samverkan med de religiösa samfundet har enligt projektledaren tagit längre tid än beräknat. Under våren 2012 hade man träffar med styrelsen för en moské. Möten med en kvinnlig imam är inplanerade under våren 2013. Hon möter kvinnogrupper varje vecka och tanken är att projektledaren ska få delta vid en sådan träff. På samma vis är projektledaren inbjuden att delta vid en fikapaus i samband med fredagsbönen i en av moskéerna. Det har dock varit stora svårigheter att få till stånd de planerade mötena.

Genom Svenska kyrkan har projektledaren fått kontakt med flera församlingsledare i både kyrkor och moskéer. Även dessa ska följas upp under våren 2013. Svenska kyrkan har deltagit aktivt i projektet, något vi återkommer till.

Nätverk på olika led

Ytterligare ett tillfälle för dialog med föreningslivet gavs under våren 2012, då kommunledningsförvaltningen bjöd in till en träff med det interna och externa jämställdhetsnätverket. De två nätverken träffades tillsammans med projektledaren för att diskutera hur de kan samverka. Några av representanterna i det externa nätverket är också med i det nätverk av föreningar som via dialogerna kommit att bli en del av projektet att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck.

Också under höstens Hållbarhetsvecka samlades detta informella projektnätverk under rubriken *Hur begränsas olika grupper av tjejer och killar i möjlighet att forma samhället och sitt liv?* (Botkyrka kommun 2012c:5). I mars 2013 samlades åter samma nätverk i kommunalhuset för att lyssna på en föreläsning om *Att bli gift mot sin vilja och vad lagstiftningen säger om giftermål*. Dialogens deltagare utgjordes av 16 föreningsrepresentanter, demokratiberedningens ordförande, ett par andra politiker, några tjänstemän och en utvärderare.

Utveckling av gemensam kunskapsbas

För att ge en bild av hur projektet har involverat civilsamhället har några representanter för föreningar som deltagit i projektets aktiviteter intervjuats. Två observationer har också genomförts. Den första gjordes då projektet under senhösten 2012 besökte en förening med föreläsning och diskussionsstund, ett tillfälle då endast kvinnor deltog. Den andra observationen utgjordes av deltagande vid det tredje dialogmötet med det informella nätverk av föreningar, tjänstemän och politiker som bildats inom ramen för projektet.

De fyra personer som delat med sig av sina erfarenheter när det gäller föreningarnas dialog med den kommunala förvaltningen är alla kvinnor. De representerar organisationer som på olika vis stödjer kvinnor, genom att ge dem skydd (Katrin), erbjuda mötesplatser och samtal (Elizabeth och Sara) eller förbättra deras möjligheter till att få ett arbete (Amina). En av de få män som rört sig i projektets närhet avböjde att medverka i en intervju med hänvisning till att projektledaren enligt honom redan hade en bra bild av projektet. Vid en av observationerna deltog dock fyra föreningsaktiva män, varav två kom från en etniskt definierad organisation.

Utifrån intervjuer och projektets dokumentation framstår arbetet med att möta föreningslivet, både i de stora dialogerna och enskilt, som framgångsrikt. De intervjuade är genomgående positiva till kommunens engagemang och de såg också projektledaren som mycket kompetent för uppgiften.

Har då dessa träffar med föreningar i Botkyrka bidragit till att skapa en gemensam kunskapsbas? Utvärderingen görs mindre än ett år efter att den första dialogen med föreningslivet hölls. Att en samverkan mellan den kommunala organisationen och civilsamhället skulle kunna leda till något slags konsensus om vad som är relevant kunskap och gemensamma värden är i sig att ha höga förväntningar på vad föreläsningar och diskussioner kan åstadkomma. Att en gemensam kunskapsbas ska uppstå på så kort tid är därför knappast rimligt att förvänta sig. Däremot står det klart att organisationer som arbetar med kvinnor på olika vis upplever att de fått stöd.

SADIA: Vad tycker du om kommunens engagemang i arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck?

KATRIN: /.../ det är bra, man måste alltid jobba med frågor som är svåra att jobba med. Just ordet hedersrelaterat våld och förtryck är väldigt laddat och det har verkligen sina nackdelar att prata om det. För att det finns mycket risker med det. Det blir lätt rasistiska grejer, det är ett laddat begrepp. Samtidigt måste man prata om folk som utsätts för våld och kontroll, alltså brott mot mänskliga rättigheter. Det måste man alltid våga jobba med. Annars blir det i sig att alla inte får samma möjligheter, om man inte tar i frågan.

Att projektets insatser hittills skulle ha kunnat få någon effekt på förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck håller informanterna däremot inte för troligt. Ett av skälen, menar Katrin, är att det är mer prat än verklig handling.

KATRIN: Jag kan tycka att det är lite mycket prat och lite som händer. Och Botkyrka har stora ambitioner om vad de vill göra och försöker ta ett socialt ansvar. /.../. Jag känner till Botkyrka bäst av alla kommuner, så jag kan inte säga jättemycket om andra. Men mitt intryck är att många andra kommuner inte vågar, eller inte engagerar sig mycket i sådana frågor, men ibland kan jag tycka att det är mer ord än att man verkligen gör något.

Katrin menar att exempelvis kvinnojourer har kunskaper och möjligheter att arbeta mer konkret med frågan, det är en stor och viktig uppgift för dem. Samtidigt som hon berömmar kommunen för ambitionen att utveckla ett förebyggande arbete, så uppfattar hon insatserna som en droppe i havet – en droppe

”... de borde ha tagit in civila samhället också, det finns många föreningar i Botkyrka. De kunde driva projektet tillsammans, inte själva.” /.../ Amina framhåller att om man inte levt i en skam/hederskontext själv så kan man inte förstå hur de unga känner sig.

som förvisso är moraliskt viktig. Botkyrkas initiativ med riktat arbete mot hedersrelaterat våld och förtryck verkar alltså i huvudsak vara välkommet.

På samma tema fortsätter en grupp informanter som driver en verksamhet för att utveckla kvinnor både för arbetsmarknad och socialt. Här är det dock inte politikerna som kritiserar utan man vänder sig mot det sätt på vilket projektet formats och bedrivits.

AMINA: /.../ de borde ha tagit in civila samhället också, det finns många föreningar i Botkyrka. De kunde driva projektet tillsammans, inte själva. Då kunde andra föreningar engagera sig på rätt sätt, att det också är deras grej. Skulle de ha tänkt.

Amina menar att det inte finns förutsättningar för kommunens personal att sprida kunskap i ämnet, eftersom det inte finns tillräckliga kunskaper i den kommunala organisationen. Projektet skulle ha tagit in föreningarna från allra första början. Amina framhåller att om man inte levt i en skam/hederskontext själv så kan man inte förstå hur de unga känner sig.

När Amina talar om att ”engagera sig på rätt sätt” hänger det samman med en oro för den typ av engagemang som hon menar att den här frågan genererar. Alla aktörer är inte uppriktigt och genuint intresserade, till exempel kan det vara en födkrok för föreningar som behöver pengar, menar några. Föreningar som samlar kvinnor med erfarenhet av att växa upp i en skam/hederskontext borde därför vara med och forma projektet och till och med driva aktiviteter, tycker två av de intervjuade föreningsrepresentanterna. De vill få egna resurser från kommunen för att arbeta med frågan. Den ena är dock mycket noga med att markera att det krävs en strikt kontroll av vad föreningarna i så fall gör med pengarna. Likartade tankegångar framkommer hos några av de intervjuade tjänstemännen

Projektets sätt att närma sig föreningslivet får i en intervju kritik eftersom föreningarna förväntats arbeta gratis. Inbjudan till delaktighet räknas därmed inte riktigt som om man bjudits in att vara med och forma processen.

Kvittot på att ingen vill arbeta gratis, menade informanten, kom i form av vad hon ansåg vara den dåliga uppslutningen vid dialogerna i april och september. Delaktighet, menar samma informant, förutsätter att man bjudits in till att vara med och forma processen, något som enligt henne kostar tid och engagemang.

Enligt projektledaren har avsikten aldrig varit att låta delar av projektet utföras av föreningar. Istället har strategin varit att kommunen satsar på föreningarna genom att ge dem utbildning både i frågorna och i att själva erbjuda studiecirkel. Detta kom ju också att bli ett av de positiva resultaten med projektet – cirkelledarutbildningarna har lockat ett tjugotal föreningsaktiva.

Några anser också att projektet inte är så känt bland dem som inte deltog i dialogerna. ”Mannen vid tunnelbanan” känner inte till det här, menar någon. Även här framhålls vikten av att ge fler både etniskt definierade och kulturföreningar ekonomiska incitament att delta, för att fler (olika föreningars medlemmar) ska få bättre kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck.

I utvärderingen har vi frågat föreningsrepresentanterna om hur de uppfattat politikernas engagemang. Att politiken ställt sig bakom en policy och tagit fram en handlingsplan är inte bekant för alla, men politikernas stöd är uppenbarligen efterfrågat:

ELIZABETH: Politikerna vet till hundra procent att det finns massa grupper, som tjejer till exempel i tonåren, som inte har någon frihet mer än frihet för studier och skolor. Det pratas mycket om insatser och att man gör mycket stora insatser, jag vet inte om det ligger i att man som politiker, eller de myndigheter som jobbar med de frågorna, inte kan tillräckligt om de mentaliteterna och förtrycket, hur det går till. De borde kunna ta hjälp av oss som verkligen är uppfostrade i den kulturen. Jag ser ofta att insatserna inte går direkt till det de behövs. Det görs insatser men det krävs mer kompetens för att veta var ska man göra de här insatserna.

Det framhålls också att en av projektets brister kan vara att det i dess styrgrupp inte finns representanter för moskéer, kyrkor och kanske polisen. Svenska kyrkans representant, Sara, menar att det kan vara svårt att förstå alla dimensioner i en fråga, även om hon uppfattar projektledaren som mycket kunnig.

SARA: Man vet ju att i vissa, inte religioner, men grupper, kan det vara mer förekommande, eller tar sig de här uttrycken. Borde man inte få med sådana människor, som har mer känsla för det här med skammen och det här? Jag kan ju aldrig förstå det här.

Sara, som beskriver sig själv som en person med stor erfarenhet av internationellt socialt arbete, menar att hon verkligen kan förstå hur svårt det måste vara att komma till Sverige och förhålla sig till hur människor förväntas leva här. Hon tror att det finns behov av att många hjälps åt och att ”vi reflekterar tillsammans” – hon vill inte utöva makt, säger hon.

Vilken kunskap skapas?

Vilken typ av kunskap skapas i dialogen? Projektledaren har beskrivit arbetet med föreningarna som en dialog för att skapa delaktighet kring vad som ska ingå i kunskapsbasen. Dialogen är också ett uppsökande arbete med inbjudna externa föreläsare.

En föreningsrepresentant som framstår som insatt och aktiv i projektet berättar om vilka aktiviteter hon deltagit i och vad de gett henne. Dialogen i april gav många uppslag, tycker hon. Bara det faktum att det nu finns dokumentation, förslag och material att gå vidare med ser hon som en stor framgång.

Flera föreningsrepresentanter som intervjuats för att de deltagit i dialogen är ledare inom sina respektive verksamheter. De menar sig inte ha lärt något nytt för egen del, utan anser att det är deras medlemmar som behöver ta del av den kunskap som projektet vill utveckla. De sätter också fingret på ett viktigt och återkommande upplevt hinder för samverkan mellan civilsamhälle och offentlig förvaltning – föreningslivets bristande kunskaper om hur den offentliga sektorn är organiserad och fungerar. Projektets dialog med föreningarna har gett några av de intervjuade bättre kunskaper om myndigheter, kommunala förvaltningar och nämnder.

Föreningsrepresentanterna menar att det är kvinnorna som deltar i deras verksamheter som behöver kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck. De efterfrågar än mer praktiska inslag som fler besök med föreläsningar och aktiviteter, för att så många medlemmar som möjligt ska kunna nås. Några lyfter särskilt fram en grupp kvinnor som de betecknar som osynliga. Deras osynlighet består i att de, trots lång vistelsetid i landet, aldrig arbetat på den svenska arbetsmarknaden och inte lärt sig svenska. De här kvinnorna kommer på tal som exempel på hur stor bristen på jämställdhet och jämlikhet är i den aktuella kommundelen, och att den inte bara rör nyanlända.

Exempel på fördjupade samarbeten med civilsamhället

För att ge en bild av aktiviteter som projektet genererat presenteras här två sådana lite närmare.

En turkisk förening

I de fall projektet arrangerat regelrätta föreläsningar på temat hedersrelaterat våld och förtryck har projektledaren bjudit in externa föreläsare. En av dessa är en erfaren socionom som länge arbetat med frågorna i både Botkyrka och andra kommuner i länet. Föreläsaren presenterar sig i föreläsningssammanhangen som någon som har bakgrund i samma del av Turkiet som merparten av de turkiska invånarna i Botkyrka, Kulu, och hennes familj är välkänd för många. En förening som bjudit in projektet är just en turkisk förening i Botkyrka. Vid första tillfället deltog endast föreningens män, en rekommendation från dess ordförande. Vid andra tillfället deltog endast föreningens kvinnor. I skrivande stund är planen att genomföra en gemensam träff för män och kvinnor för att diskutera hedersrelaterat våld och förtryck.

Enligt projektledaren tog föreläsaren upp frågan om individcentrerade och kollektivt inriktade samhällen och öppnade också för diskussion om deltagarnas egna erfarenheter och inställning i frågan. Projektledaren uppfattade mottagandet som blandat – medan några berättade vilken olycka det blivit för deras liv att inte få välja sin livskamrat själv, kunde någon annan tycka att föreläsningen fokuserade för mycket på det negativa. De som berättade om sina erfarenheter av att ”bli bortgifta” berättade om hur de hade fått kämpa för att deras egna barn skulle få välja vem de skulle gifta sig med. Som fäder hade de utsatts för hård press från sin närmaste omgivning, vilken de beskriver som mer traditionell än det samhälle från vilket föräldrar och far- och morföräldrar utvandrat.

Föreläsaren själv beskriver mötena som en stor och positiv överraskning. Hon blev väl mottagen och männen visade sig positiva till att både reflektera och diskutera hur de brukar agera. Någon vecka därefter mötte hon en av männen i ett annat sammanhang och han berättade då att de hade ”pratad heder” i flera dagar efteråt. Framgången och det faktum att männen önskade att hon pratade med fruarna också, menade hon var en viktig signal till projektet. Enligt föreläsarens erfarenhet och kunskap om lokalsamhället har de äldre kvinnorna en betydligt större och viktigare roll i ryktesspridningen än männen som deltog vid mötet. Flera av männen visade att de var trötta på skvallrandet och kontrollerandet och satte nu ord på de bekymmer som de tyckte sig ha.

Även om någon tydligt visade sitt missnöje genom att gå ut, kom flera män alltså att rekommendera projektet att ”prata med våra fruar också!”. Så blev också fallet. Under senhösten träffades 13 av föreningens kvinnor för att lyssna på samma kvinna som föreläst för männen. Kvinnorna var i alla åldrar, med tonvikt på medelåldern. Enligt föreläsaren blev detta tillfälle inte lika framgångsrikt som det med männen. Fler kvinnor än män visade sig bli provocerade av föreläsningen. Bara en av kvinnorna var öppen om problemen med begränsningar av unga.

Föreläsaren menar att en framgångsfaktor brukar vara att börja med att bekräfta allas önskan om att göra det bästa för barnen, och att hjälpa föräldrar att komma till insikt om att det bästa för barnen ofta är att de själva görs delaktiga i omsorgen om dem – ”fråga ditt barn hur det känner”.

Svenska kyrkan

Botkyrka församling bedriver arbete med nyanlända flyktingfamiljer. Verksamhetsledaren har under några år drivit gruppverksamhet för både barn och deras föräldrar genom Barn i väntan och Barn i start (BIV och BIS). Projektledaren tog kontakt med verksamhetsledaren för att diskutera kyrkans möjlighet att medverka. Som ett första resultat av detta höll projektledaren en utbildning i frågor som rör hedersrelaterat våld och förtyck för tio av församlingens anställda. Syftet var att på lämpliga ställen arbeta in frågan i de 14 tematräffar som hålls med grupperna. Inledningsvis arbetade man efter denna idé, men sedan fick frågan ett eget utrymme, under en annan beteckning. Verksamhetsledaren Sara förklarar:

SARA: Vi har ju teman, som känslor, risker, tiden före flykten, du är värdefull, osv. I alla de här temana blir det alltid samtal om relationer och

sorg. Jag kan inte säga att den/frågan om hedersrelaterat våld och förtryck/ är precis i det här temat. Du vet ju själv när en massa kvinnor träffas att det blir mycket prat. Men nu har vi bestämt att vi gör en ”tema”-gång, vi kallar det inte för heder, vi kallar det för Integration fortsättning. / Projektledaren/ sa att det inte är bra att skriva ”gång sju ska vi prata om hedersrelaterat våld och förtryck”.

Hon beskriver de vuxna i grupperna som personer i akut kris som mår mycket dåligt. Barnen har kanske inte alltid fått veta varför de befinner sig i den situation de gör och arbetet med föräldrarna har egentligen barnen som målgrupp. De har hamnat i kläm då föräldrarnas liv ställts på ända. Vid tiden för intervjun tyckte Sara att det var svårt att säga hur väl försöken att få in frågor om hedersrelaterat våld och förtryck hade fallit ut. Men hon tyckte att det hade fungerat väl att ta upp frågorna utifrån mänskliga rättigheter-perspektivet. Projektledaren kunde senare rapportera att försöken med ett särskilt fokus på frågan under rubriken Integration fortsättning, fungerade väl. Däremot visade det sig att den personalgrupp som höll i dessa samtal behövde mer stöd än vad som stod klart inledningsvis. Bland annat kände de sig osäkra på om det verkligen var rätt att råda mödrar som ”höll sina flickor väl hårt” att släppa taget lite. Personalen oroade sig för vad som då kunde hända flickorna. I mars 2013 fördes diskussioner om hur personalen kunde stödjas i sitt arbete. Projektledaren menade att det var positivt att de ville fortsätta att prata om frågorna eftersom de är komplicerade och väcker många tankar.

Barnen i våra hjärtan – ledarutbildning för föräldracirklar

Ytterligare ett exempel på nya arenor för att utveckla kommunens föräldrastöd är cirkelledarutbildningarna för föreningsaktiva. Tanken är att personer som genom projektet fått sådan utbildning i sin tur ska hålla i studiecirklar för föräldrar i föreningarna. En av deltagarna, Eleni, har intervjuats för att ge sin bild av hur utbildningarna fungerat. Eleni anmälde sig eftersom hon tänkte att hon skulle hålla cirklar på kvällstid i sin förening. Trots att hon arbetar heltid som psykolog känner hon en stark samhörighet med de kvinnor som hon möter på föreningens aktiviteter. Hon berättar att de är jämngamla och att de alla vuxit upp i en landsbygdsmiljö där kvinnor visste sin plats och hade att upprätthålla familjens heder. Därför känner hon väl till de hinder för att skaffa sig utbildning och arbete som flera av deltagarna i föreningens aktiviteter har mött.

Utbildningsdagarna genomfördes under två helgdagar och leddes av en erfaren utbildare. Inledningsvis lärde man känna varandra genom presentationer och övningar. För att leda grupper som arbetar med hedersrelaterat våld och förtryck måste ledaren enligt Eleni ha förmågan att se och ”ta in” deltagarna – och det var utbildaren mycket bra på, tyckte hon. Med *Barnen i våra hjärtan* som tema tog hon barnkonventionen som utgångspunkt och nämnde inte hedersrelaterat våld och förtryck.

Utbildaren introducerade deltagarna till olika arbetsmetoder och tipsade om utbildningsmaterial. Det visade sig att det var viktigt att anpassa cirklarna till de föreningar i vilka de skulle hållas, och de blivande ledarna hade också olika roller i sina föreningar.

I skrivande stund känner Eleni till några kvinnor som gick utbildningen som redan kommit igång med föräldragrupper. De har sedan tidigare haft regelbundna träffar, något som gjorde det lätt att starta föräldracirklar med dem. Projektet har återsamlat utbildningsdeltagarna för att hålla kontakten och följa upp utvecklingen av initiativet. Eleni själv väntar på att hon ska få tillfälle att samla ”sina” föreningskvinnor på kvällstid. Vid tiden för intervjun hade hon stött på några formella hinder. Hon är dock noga med att poängtera att även om hon inte lyckas samla en grupp så har det inte varit bortkastade pengar att ge henne utbildningen. Hon kommer att använda sig av den om hon lyckas förverkliga sin plan att inom ramen för sin profession ge familjestöd i kommunen. Hennes råd till projektet är att om man vill ha effekter av utbildningen som tydligt kan kopplas till projektet, bör man också ha tydliga kriterier för deltagarna. Samtidigt menar Eleni att den bredd på deltagandet som rådde när hon själv deltog också har stor potential.

Projektledaren har varit tydlig med att den ersättning för projektengagemang som utbildningarna utgör, kan ses som ett sätt att stärka föreningarna men också medlemmarnas individuella kompetens.

Sammanfattande om samverkan för en gemensam kunskapsbas

Projektet har sökt upp och bjudit in civilsamhället genom föreningar och bildningsförbund, för att under olika rubriker belysa frågan om hedersrelaterat våld och förtryck. Kommunens initiativ har enligt de intervjuade varit ett välkommet stöd till föreningslivets ambitioner. Framför allt visar utvärderingen att projektet är en viktig markering från politikerna och förvaltningen. Samverkan har inletts mellan kommunens aktörer och föreningslivet. I dialogens inledning var deltagandet högre än det var vid tiden för utvärderingen.

Målet var att genom samverkan skapa en gemensam kunskapsbas i frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck. Kunskapen som skulle delas består av både rent faktiska omständigheter som lagstiftning och FN-konventioner, liksom av utbyte av erfarenheter och perspektiv. Efter så kort tid är det för tidigt att säga om en sådan bas utvecklats.

Vi vet att det inom ramen för projektet förts samtal där ett upplevt eller förväntat tryck från släktingar och grannar diskuterats och ifrågasatts av både män och kvinnor.

Utvärderingen visar däremot inte i vilken grad föreningslivets medlemmar verkligen fått nya kunskaper om lagstiftningen, eftersom i första hand redan aktiva och informerade personer ingått i urvalet för intervjuer. Det är dock rimligt att anta att fler i kommunen har fått ökade kunskaper och/eller har delat med sig av egna erfarenheter då projektet samlat fler än bara de mest aktiva i föreningarna.

Projektet har kritiserats för att inte ta in föreningarna i planeringen och genomförandet samt för att inte ha öppnat för extern representation i styrgruppen. Några föreningar menar sig kunskaps- och erfarenhetsmässigt vara bättre rustade än kommunens personal för att driva vissa av aktiviteterna, men vill inte göra detta gratis. Däremot gör ingen förening anspråk på att vilja driva

projektet i sin helhet eftersom projektledaren anses vara så kompetent för detta. Flera anser också att kommunen har de rätta resurserna för att härbärgera projektet. Några framhåller att projektet gett nya kunskaper när det gäller att förstå förvaltning och politisk organisation, kunskaper som blir ett kapital för framtida aktiviteter.

Projektet har försökt göra fler delaktiga i kunskapsspridningen samtidigt som deltagarna erbjuds något för egen del, nämligen ledarutbildningar som hittills lockat ett 20-tal föreningsaktiva. Ersättning för engagemang i form av utbildning framstår därmed som attraktivt. På så vis har också möjligheterna att nå föräldrar som saknar kunskaper om barns lagstadgade rättigheter förbättrats. Att nå föräldrar som inte samlas i föreningar är dock en utmaning för projektet.

Flera intervjuade menar att vissa religiösa samfund har så stort inflytande på Botkyrkaborna att de borde vara med i projektet som avsändare av budskapet. Den förvisso tröga men ändå påbörjade samverkan med trossamfunden kan utveckla sig till en sådan plattform för delad kunskap och dialog.

Flera av de föreningar som engagerar sig för kvinnor på olika vis lyfter fram dem de kallar de "osynliga kvinnorna" i kommunen. Med detta syftar man på kvinnor som invandrat som unga och förblivit hemmafruar, som saknar kunskaper i svenska och står långt från arbetsmarknaden. Dessa kvinnor anses exemplifiera den stora bristen på jämställdhet och jämlikhet i kommunen. Den slutsats som många drar är därför att ett brett grepp med fokus på fler än bara nyanlända är viktigt. När det gäller civilsamhällets insatser för nyanlända har samverkan mellan kyrkan och projektet varit framgångsrik. Bland annat omfattar kyrkans gruppsamtal numera också frågan om hedersrelaterat våld och förtryck.

Kompetensutvecklingsprogram för anställda

EN ANDRA MÅLSÄTTNING för projektet är att ta fram ett ”kompetensutvecklingsprogram i frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck, för anställda i kärnverksamheter som arbetar med barn och unga samt för arbetsmarknads- och vuxenutbildningsförvaltningen”.

Tillsammans med Ungdomsstyrelsen arrangerades redan i slutet av år 2011 en utbildningsdag för 100 medarbetare från de aktuella förvaltningarna. Flest deltagare samlade socialförvaltningen, men även utbildningsförvaltningen var väl representerad. Inbjudan att delta hade gått ut via chefer i verksamheterna. Eftersom kultur- och fritidsförvaltningen, som också ingår i projektets målgrupp, redan var engagerade i ett annat projekt kring mångfald och bemötande inom kommunal kulturförvaltning stod det tidigt klart att det inte fanns utrymme för den förvaltningen att delta fullt ut i detta projekt (Botkyrka 2012b).

I den första delårsrapporten 2012 framgår att antalet utbildningstillfällen ökade under våren samma år. Medarbetare i social- och utbildningsförvaltningarna deltog i halvdagsseminarier kring handläggning av ärenden med hedersrelaterat våld och förtryck. Ytterligare en halv utbildningsdag arrangerades för grundskolan med rektorer och elevhälsan samt för socialförvaltningen med chefer och handläggare från utredningsenheten och resursenheten. Samverkanssatsningen mellan socialtjänst och skola som pågått sedan 2011 utgjorde ramen för denna gemensamma insats (Botkyrka 2012a). Under hösten 2012 gavs utbildningsinsatser för arbetsmarknads- och vuxenutbildningsförvaltningens personal.

I delårsrapporten uppges att förvaltningarna uttryckt behov och önskemål om att utöver grundläggande teoretisk kunskap också få lära sig att se signaler om hedersrelaterad utsatthet och vad man som medarbetare då kan göra (Botkyrka 2012b). Elevhälsans personal fick dessutom ytterligare fortbildning en halvdag i november då Länsstyrelsen i Östergötland presenterade en vägledning för skydd, stöd och rehabilitering av unga som utsatts för hedersrelaterat våld och förtryck (Botkyrka kommun 2012d).

Vid tiden för denna utvärdering har ännu inte alla i målgruppen fått sin vidareutbildning, exempelvis inte grundskolans lärare. I mars 2013 hade dock närmare 700 anställda deltagit i något slags fortbildning. Projektledarna anser att de har funnit väl fungerande former för utbildningarna och att det som nu återstår är att se till att även ny personal ges samma kunskap. Projektet har alltså varit framgångsrikt i att ta fram ett kompetensutvecklingsprogram.

Vad får personalen lära sig?

Vi har i utvärderingen intresserat oss för hur kunskapsinnehållet ser ut. Bland informanterna finns personal från vuxenutbildningen i Botkyrka (Agneta, Britt, och Björn) och chefer som här också representerar styrgruppen (Karin och Johan). Projektledaren beskriver att utbildningarna ser olika ut beroende på till vilken verksamhet de vänder sig. Genomgående har utbildningarna bestått av både konkreta övningar på fallbeskrivningar och teoretiska inslag. Den kombinationen framhålls av den intervjuade personalen som lyckad.

Projektledaren menar att till skillnad från när projektet vänt sig till civilsamhället så har det i förvaltningssammanhang stått klart att det är det hedersrelaterade våldet och förtrycket som är fokus för kompetensutvecklingsinsatserna. (Namn-)kunniga på området har gett sina perspektiv på frågorna, både forskare och personer som själva har såväl personliga som professionella erfarenheter av praktiskt arbete på området. De intervjuade utbildningsdeltagarna anser att den forskare som ansvarat för utbildningens teoridel varit pedagogisk. En av de intervjuade framhåller att forskaren på ett tillgängligt sätt förmedlat en förståelse av hedersrelaterat våld och förtryck som en subkulturell företeelse.

Det tycks också som att det har varit lämpligt att använda utbildningstillfället som arena för att introducera spetskompetensgruppen. På så vis har gruppen blivit mer känd. Att arbeta med fallbeskrivningar framstod som en uppskattad övning. Olika grupper hade dock olika erfarenheter av hur väl deltagarna orkade med övningarna vid slutet av dagen, och några ville ge projektledningen rådet att istället skicka med fallbeskrivningar så att personalen kan diskutera dem ute på sina arbetsplatser. Huruvida kunskaperna är efterfrågade i verksamheterna råder det dock delade meningar om. En chef, Johan, framhåller att personalen har stora erfarenheter.

JOHAN: Det man kan säga är att de som jobbar här är väldigt erfarna av att möta människor från andra kulturer, det är det de gör hela tiden. Och de flesta här är nog ganska medvetna om vilka signaler som finns och hur man ska tolka och sådana saker. Däremot tror jag att många är lite dåliga på att veta "hur gör jag?" Om jag misstänker att du blir slagen hemma till exempel, vart tar jag vägen med den oron. "Vart hör jag av mig, vad finns för support?"

Johan, som vid intervjutillfället själv inte hade deltagit i utbildningen, är positiv till de praktiska bitarna och uppfattar projektet som ett sätt att skapa ett slags handbok för hanterandet av skam/heder-problematik. Han menar att allvarliga incidenter som har med skam/heder att göra inte är något som personalen stöter på i vardagen. Dessutom är hans erfarenhet att om det väl händer något så kommer personalen ändå inte anse att kunskaperna räcker till.

Johan är också oklar över vilka kunskapsbrister, utöver de praktiska, man ansett att personalen haft. Han undrar på vilka grunder kommunen kommit fram till att personalen behöver en utbildning om hedersrelaterat våld och förtryck.

Lärarna Britt, Agneta och Björn bekräftar att de inte till vardags möter personer som de uppfattar signalerar att de lever under hedersrelaterat förtryck.

Britt framhåller dock att eleverna är vuxna människor som är bra på att skilja på privatliv och arbete. Å andra sidan menade alla tre att utbildningen var mycket nyttig, och att alla borde få gå den. De trodde sig idag vara mer uppmärksamma och dessutom tryggare med vart de ska vända sig med eventuella ärenden eller oro. De kunde nämna olika situationer som de varit med om där en förteckning över kontaktpersoner kunde ha kommit väl till pass. Agneta som har mångårig erfarenhet, sa sig ha hört om flera fall av just hedersrelaterad problematik från kollegor.

Björn, en av de få manliga deltagarna i utvärderingen, uttryckte att han fått med sig ett belysande exempel på nyttan med utbildningen. En anställd hade dagen före utbildningen blivit kontaktad av en kvinnlig elev med vilken han hade ett språk gemensamt. Hon hade försökt prata med honom om att hon hade problem med sin man. Han hade dock avstyrat samtalet för att han inte tyckte att han hade med det att göra. I samband med övningarna med fallbeskrivningar, sa han att han nu förstod att han borde hjälpt henne att komma i kontakt med någon som i sin tur kunde hjälpa henne bättre.

Möjligheterna att väva in frågorna i den reguljära utbildningen diskuterades vid intervjun med lärarna. Britt och Agneta, som hade många kvinnliga elever, kunde se att de själva ofta tog upp jämställdhetsfrågor när tillfälle gavs. För detta var renodlat kvinnliga grupper bättre lämpade, eftersom eleverna då blev mer frispråkiga och öppna under samtalen. Agneta menade också att just den här lärargruppen hade ett okonventionellt arbetssätt och exempelvis ofta besökte olika aktiviteter i närområdet tillsammans med eleverna. Med en flexibel hållning finns det självklart möjlighet att bygga in och utveckla exempelvis mänskliga rättigheter-perspektivet i utbildningen. Britt uttryckte att hon tidigare undvikit att komma in på jämställdhetsfrågor som hon visste kunde bli svåra att hantera i en viss grupp. Med mer erfarenhet och kunskaper kanske lärarna både vågar och kan ta sådana diskussioner i framtiden.

Samtliga intervjuade lärare var medvetna om debatten om hedersmord men drog lite olika slutsatser av vad den gick ut på och hur projektet förhöll sig till den. De intervjuade lärarna ställde sig odelat positiva till att hedersrelaterat våld och förtryck blivit en uppmärksammas fråga i deras arbete.

De anställda som intervjuats och som fått ta del av utbildningarna är alla mycket positiva. Samtidigt har ingen av dem framhållit att de efterfrågat särskilda kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck. När de erbjöds fortbildning uttryckte några att de tänkt att det var bra, men också – ”varför inte förrän nu, egentligen?”.

Sammanfattande om kompetensutvecklingsprogram

Valet att arbeta normkritiskt och med deklARATIONEN om de mänskliga rättigheterna som utgångspunkt har varit en framgångsfaktor. Detta har öppnat upp för att få in frågorna när demokrati och hållbarhet diskuterats eller manifesterats under särskilda dagar och veckor i olika utbildningssammanhang. Ett önskemål från projektledningen har varit att hedersrelaterat våld och förtryck skulle kun-

na läggas in i vuxenutbildningens undervisning på ett tydligare vis. Rektor menar att så redan är fallet genom exempelvis samhällskunskapsundervisningen, där demokrati och jämställdhet ingår. Att däremot adressera frågan mer direkt ligger inte inom läroplanen, menar han.

Möjligen kan rektor stödja personalen i att hitta sätt att bidra till att elever får hjälp att få sina egna och sina barns demokratiska rättigheter tillgodosedda. Under projekttiden har rektor blivit en del av styrgruppen och kan därmed också bli en viktig aktör i projektets slutfas.

De anställda som intervjuats och som fått ta del av utbildningarna är alla mycket positiva. Samtidigt har ingen av dem framhållit att de efterfrågat särskilda kunskaper om hedersrelaterat våld och förtryck. När de erbjöds fortbildning uttryckte några att de tänkt att det var bra, men också – ”varför inte förrän nu, egentligen?”.

Kombinationen av teoretiskt inriktade föreläsare och sådana med egna livs- och yrkeserfarenheter av hedersrelaterat våld och förtryck tycks ha landat väl hos informanterna.

Utbildningens innehåll är självklart viktigt och projektledningen bör ta vara på reflektioner från utbildningstillfällena. I materialet finns indikationer på att kunskap om komplicerade frågor som informanterna beskriver som lättillgängligt förmedlad möjligen ändå kan ha framstått som alltför förenklad. En kortkort kursutvärdering där en öppen fråga handlar om vad deltagarna fått med sig kan ge en viss fingervisning om hur budskapet landat. En möjlighet att uttrycka önskemål och behov skulle också kunna bidra till arbetets fortsatta utveckling.

Att kompetensutveckla och stärka det professionella stödet

ETT TREDJE MÅL är att projektet ska ha ”utvecklat och byggt upp en struktur för professionellt stöd i frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck, i kärnverksamheter som arbetar med barn och unga samt i arbetsmarknads- och vuxen utbildningsförvaltningen”. Också här ger materialet vid handen att idén är genomförd, om än fortfarande i process. På pappret ser modellen relativt okomplicerad ut. Utvalda personer i de aktuella verksamheterna får extra mycket utbildning och stöd i frågorna och tillsammans bildar dessa tjänstemän spetskompetensgruppen. Kollegorna kan sedan vända sig till dem för råd, stöd eller hänvisning i frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck.

Spetskompetensgruppens medlemmar ska också fungera som en grupp. De träffas därför varannan månad och kan exempelvis hjälpas åt att genomföra aktiviteter i varandras förvaltningar. En viktig uppgift för spetskompetensgruppen är att i de egna verksamheterna vara de som fortlöpande aktualiserar frågan så att inte intresset och kunskapen försvinner.

Spetskompetensgruppens sammansättning och arbete

När vi påbörjade utvärderingen ingick i spetskompetensgruppen en handläggare på socialförvaltningen, en kurator på ungdomsmottagningen, Socialförvaltningens vikarierande kvinnofridsamordnare som också arbetar vid kvinnorådgivningen. Från utbildningsförvaltningen kom skolsköterskor och skolkuratorer och från kultur- och fritidsförvaltningen ingick fritidsgårdssamordnaren. Arbetsmarknads- och vuxenutbildningsförvaltningen representerades av en studievägledare. Flest representanter hade socialförvaltningen och skolan. Vid utvärderingens slutfas hade en pedagog från arbetsmarknads- och vuxenutbildningsförvaltningen tillkommit. I slutet av 2012 bestod gruppen av totalt elva tjänstemän. Utvecklingsarbetet skiljer sig åt mellan förvaltningarna, då förutsättningarna för gruppens representanters arbetsvardag ser olika ut. Detta har i sin tur påverkat vilka frågor som diskuterats när gruppen träffats. År 2011 träffades gruppen vid fyra tillfällen, och genomgick en 7,5-poängsutbildning, *Gift mot sin vilja*.

Tjänstemännens bedömning var att ökad kunskap kommer att leda till att personal och föreningsliv blir mer uppmärksamma. Detta i sin tur förväntades skapa efterfrågan på riktade insatser och stöd till personer som är eller riskerar

att bli utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Behovet av beredskap för att kunna möta fler ärenden när kunskapen om frågorna ökar både i förvaltning och i civilsamhälle, diskuterades i projektets inledningsskede (Botkyrka kommun 2011a).

I april 2012 skriver projektledaren i en första delårsrapport att projektet följer planen. Spetskompetensgruppens representanter har arbetat med att utveckla uppdraget att vara stöd för kollegor i sina respektive förvaltningar. Gruppens medlemmar har deltagit i seminarier och utbildningar. Kultur- och fritidsförvaltningens representant har genomfört en utbildning med fritidsgårdarnas personal. Hon samarbetade då med tjejjouren *101-tillsammans*, som tagit fram ett handledningsmaterial för att arbeta normkritiskt med ungdomar angående bland annat hedersrelaterat våld och förtryck (Botkyrka kommun 2012b).

Processen

Utifrån minnesanteckningar (Botkyrka kommun 2012e) och intervjuer med projektledare och representanter för gruppen framstår det som att den har stor potential. Gruppens storlek och representativitet har ökat/breddats över tid och man har lagt ner möda på att hitta former som passar för de olika verksamheterna. Det torde inledningsvis ha funnits stora skillnader i förkunskaper hos gruppens deltagare. Då diskuterades också frågan om när man kan sägas ha blivit expert, och några uttryckte oro över vad som förväntades av dem. Projektledaren poängterade att man inte kan förväntas kunna allt, men att man ska kunna vara ett bollplank och eventuellt också inhämta mer information kring en specifik situation. Hon framhöll dock att man måste ha så mycket kunskap att man känner sig bekväm i rollen:

Specialisten är bärare av perspektivet i verksamheten. Verksamheten behöver känna till att spetskompetensfunktionen finns för kollegorna att använda. Detta kan vi behöva göra en plan för, i de olika verksamheterna (ur Botkyrka 2012e, 2011-11-21:2)

Sagt och gjort – det går att följa ett väl strukturerat och planerat arbete med halvårsvisa uppföljningar av spetskompetensuppdraget även på verksamhetsnivå med respektive representanters chefer. Vid varje möte med gruppen efterfrågas också hur väl representanterna hittat strukturer för sina uppdrag i sina respektive verksamheter. Sådana strukturer har ibland tagit tid att skapa. En viktig arena, som de flesta representanter rapporterar att de använt sig av, är arbetsplatsträffarna. Bara en uttrycker svårigheter att få in frågorna där. Samma informant menar också att den förvaltning där hon är verksam skulle behöva fler representanter i spetskompetensgruppen, eftersom verksamheterna inom hennes förvaltning skiljer sig åt både praktiskt och innehållsmässigt.

Spetskompetensgruppen består av kvinnor med stora kunskaper och många års erfarenhet. Några har legitimationsyrken, men gruppmedlemmarna har sällan höga positioner i organisationen. Frågan om stöd från ledningen har därför

aktualiserats just när det gäller spetskompetensgruppens möjligheter att agera. Det kan vara problematiskt att hitta representanter med en strategiskt lämplig position i verksamheterna. Om sådana positioner saknas behövs ledningens stöd för att smörja processerna. Också avseende spetskompetensgruppen har projektet fått söka sig fram till bra lösningar. Lena och Tove är två tjänstemän som representerar olika förvaltningar i gruppen. Lena är den av dem som möter problemkomplexet hedersrelaterat våld och förtryck mer kontinuerligt.

Efterfrågan?

På grund av verksamheternas olika karaktär upplevs spetskompetensgruppens kunskaper som mer eller mindre aktuella för verksamheterna. Lena menar att hon arbetar i en verksamhet där många brukare lever i en skam/hederskontext. Tove däremot hade inte hanterat den typen av problem.

LENA: Jag kan inte säga att jag tyckte att det fanns ett behov av projekt mot hedersrelaterat våld och förtryck. Det hände ju en massa saker, kommunen tog fram en massa dokument som skulle tala om vad vi har för riktlinjer. På något vis fanns det ett behov att samordna och hitta ett övergripande arbete. Spetskompetensgruppen tycker jag är en bra idé.

TOVE: Jag vet inte, jag tyckte att intresset var väldigt stort och de tyckte att det var väldigt bra. Jag tolkade det som om medvetenheten om problematiken finns och man vill arbeta vidare med det.

Det tycks alltså som att det har saknats ett uttalat behov av särskilda kunskaper avseende hedersrelaterat våld och förtryck även hos spetskompetensgruppen. Med hänvisning till att det är politikerna som har velat ta ett samlat grepp om och förtydliga sin hållning i frågan, tar tjänstemännen emot projektet och är också i efterhand positiva till arbetet. I intervjun återkommer Lena flera gånger till värdet av det förebyggande arbetet och vikten av att som tjänsteman vara förberedd på ärenden som rör hedersrelaterat våld och förtryck. Det framgår också av minnesanteckningar från spetskompetensgruppens möten att det förekommer akuta ärenden i frågan på socialförvaltningsrepresentanters bord. Vikten av att projektet är just kommunövergripande framhålls av Tove:

TOVE: Även om det kanske inte är så självklart att vi ska jobba med hedersproblematik men om man gör det mer övergripande och har hela kommunen med, har det större effekt. Det är klart att de som jobbar i socialen och mer behandlande, de kommer ju mer direkt i kontakt med problematiken. Men i vuxenutbildningen har man möjlighet att påverka människor. Man kanske inte jobbar direkt med hedersproblematiken, men man påverkar elevernas tänkande, hur man tänker i olika frågor. Jag tycker det är väldigt positivt att man har hela kommunen med.

Tove och Lena verkar överens om lämpligheten i att utgå från de mänskliga rättigheterna och har reflekterat över svårigheterna att lyfta de känsliga frågorna om hedersrelaterat våld och förtryck. De är väl medvetna om den problematik som projektet syftar till att tackla:

TOVE: Men bakgrunden är nog att man ska jobba mot de negativa verkningarna av hederstänkande. Det där är ju lite känsligt, för att det är ju så att alla är fria att tänka som de själva vill. Jag tycker att det blir lite konfrontation ibland. Den fria viljan, och så ska man anpassa sig, ibland krockar det.

Tove har mindre erfarenhet än Lena av problematik som rör skam/heder. Hon känner till den men framhåller också hur svårt det är att navigera på det fältet. Med tanke på sin ringa erfarenhet av problematiken menar hon vid intervju-tillfället att hon absolut inte är en person som har spetskompetens på området, men att meningen med projektet är att hon och de övriga i gruppen ska utveckla en sådan.

Att på detta vis bygga in kunskap i organisationens reguljära struktur skapar hållbarhet i projektets arbete, något som i allmänhet brukar vara en bristvara. Detta kan i sin tur vara ett kvitto på lärdomar från tidigare projekt.

Sammanfattande om spetskompetensgruppen

Som den kommunala strukturens viktigaste verktyg i projektet att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck framstår den påbörjade processen som konstruktiv. Utifrån materialet tycks representanterna anse att projektets breda och normkritiska sätt att ta sig an frågan är rimligt och användbart. Metoden med formell fortbildning, erfarenhetsutbyte och praktisk kunskap är en tidskrävande satsning som inte kan förväntas ge snabb effekt. Det är samtidigt en investering där kunskap byggs in i strukturen.

Täta träffar blir också till lärandeprocesser för hela gruppen samtidigt som den svetsas samman. Den förankrande uppföljningen med verksamhetschefer och representanter ger också tyngd och återkoppling till projektet. Projektledaren ges löpande information om projektets effektivitet ute i de verksamheter där spetskompetensgruppen ska göra avtryck.

Projektledaren ser en liten ökning i antalet ärenden som tas upp i spetskompetensgruppen. Det handlar då om ärenden som inkommit till personal som sedan tidigare arbetar med sådana. Övriga representanter i spetskompetensgruppen har inte märkt något ökat behov av rådgivning i sina respektive verksamheter. Icke desto mindre har de hållit frågan levande i sina egna verksamheter och genomfört förvaltningsöverskridande aktiviteter.

Vilken är då orsaken till att spetskompetensgruppen inte efterfrågas i sin roll som stöd till professionella? Intervjuer ger vid handen att deltagarna inte alltid är kända i sina förvaltningar. Detta kan bero på bristande stöd från chefer men också på att informationen om gruppen har svårt att nå ut till tjänstemännen.

En annan orsak till att stödet inte efterfrågas kan vara att de tjänstemän som skulle kunna efterfråga stödet inte uppfattar att de har med utsatta personer att göra. Flera indikationer på detta finns i materialet. Ojämn förmåga att uppfatta signaler om utsatthet var ett av de problem som slogs fast i den inventering som gjordes inför att kommunen tog fram policy och plan mot hedersrelaterat våld och förtryck (Rexvid 2010). Detta är något som projektet tagit fasta på och genom kompetensutveckling till anställda försöker åtgärda. Det faktum att kompetensutvecklingen för dem som möter potentiellt utsatta ännu inte har nått exempelvis grundskolelärarna, talar för att processen kommer att ta tid.

Ytterligare ett skäl till bristande efterfrågan skulle kunna vara att personalen faktiskt inte möter personer som är utsatta för hedersrelaterat våld och förtryck. Detta är en slutsats som inte har stöd i de lokala kartläggningarna. Kakabaveh (2006) noterar att av dryga 170 elever känner närmare tre fjärdedelar till problematiken hedersrelaterat våld, och de flesta av dessa har personliga erfarenheter eller vänner som är utsatta. Statistik för Stockholms stad (Schlytter et al. 2009) ger vid handen att ungefär var tionde flicka och var tjugonde pojke bland Stockholms niondeklassare kan vara utsatta för hedersrelaterade begränsningar. Det är rimligt att anta att liknande siffror gäller också för Botkyrka.

Det finns ytterligare en faktor som kan bidra till trögheten i processen. Den tidigare beskrivna debatten om hedersmord kom att skapa en osäkerhet om hur frågan om hedersrelaterat våld och förtryck bäst skulle hanteras – om den alls skulle hanteras. Projektledaren har mött ett visst motstånd mot att särskilt adressera frågan, ett motstånd som vi i utvärderingen bara undantagsvis har sett prov på. Först nyligen har Botkyrka kommun formulerat sig politiskt och inlett det förebyggande arbetet, det är därför rimligt att förvänta sig att det tar tid för personalen att följa efter.

En annan orsak till att stödet inte efterfrågas kan vara att de tjänstemän som skulle kunna efterfråga stödet inte uppfattar att de har med utsatta personer att göra.

Ett utvecklat föräldrastöd

MED TANKE PÅ att kommunen har svårt att rekrytera föräldrar till föräldrautbildningar (föräldrastöd) har det också ingått i projektet att utveckla och pröva formerna för detta stöd. Det utvecklade stödet ska inbegripa frågor om mänskliga rättigheter och jämställdhet i relation till hedersrelaterat våld och förtryck. En ytterligare uppgift har varit att hitta nya arenor, kanaler och metoder för att nå föräldrarna.

Under första året inleddes ett samarbete med Svenska kyrkans sociala arbete Hela människan och studieförbundet Bilda. I första delårsrapporten från 2012 uppges dessa föräldrakvällar vara planerade att genomföras i samarbete med den förstnämnda aktören där målgruppen benämns *föräldrar som flyttat till Sverige och lever med två kulturer*. Enligt projektledaren blev insatsen svagt marknadsförd och inga föräldrar kom till aktiviteten.

Projektet har försökt nå föräldrar också genom vuxenutbildningen. Tillsammans med Etableringsprogrammet på Arbets- och kompetenscentrum, AKC, inleddes år 2011 arbetet med att utveckla temat Hälsa till att även inbegripa hedersrelaterat våld och förtryck. Projektledaren berättar att hon i början av projektet lade mycket arbetstid på denna aktivitet. En arbetsgrupp för utvecklingen av temat träffades fyra gånger under året, i syfte att ta fram ett innehåll som lämpade sig för målgruppen. Enligt projektledaren avbröts aktiviteten på grund av bristande intresse från förvaltningen. Att det inte fanns någon representant från arbetsmarknads- och vuxenutbildningsförvaltningen i styrgruppen vid denna tidpunkt kan ha bidragit negativt till utvecklingen.

Vuxenutbildningen i Botkyrka arrangerade en demokratitvecka för elever och lärare på skolan i samarbete med projektet. Då deltog också frivilligorganisationerna Hela människan, 101Tillsammans (kvinno- och tjejjouren) samt Botkyrka kommuns Kvinnorådgivningen i olika aktiviteter. Exempel som lyfts fram är samtal med pappagrupp och blandad grupp samt workshop med normkritiskt förhållningssätt. Det gavs också information om stödverksamheter i kommunen. Projektledningen uppger att tanken är att dessa aktiviteter som introducerar diskussioner om hedersrelaterat våld och förtryck ska vara återkommande inslag under kommande årliga demokrativeckor vid kommunens vuxenutbildning (Botkyrka kommun 2012a). Nästa demokrativecka är inplanerad till hösten 2013.

Våren 2012 kom också informations-/föreläsningsserier på öppna förskolan igång. Först ut var Fittjas öppna förskola till vilken föräldrar bjöds in och

fick information och möjlighet att diskutera med kommun-interna föreläsare. Under hösten 2012 utvidgades konceptet till öppna förskolan i Alby. Utbudet kom att omfatta tre föreläsningstillfällen med efterföljande diskussioner i respektive Fittja och Alby. Föreläsningarna anslogs enligt ansvarig personal på öppna förskolan och andra publika platser. Rubrikerna var under våren 2012 *Kvinnorådgivningen informerar om sin verksamhet, Skolkurator talar om samarbete mellan förälder och skola* och *Barnombudsman i Botkyrka kommun talar om barns rättigheter utifrån barnkonventionen*. Under hösten återkom Kvinnorådgivningen varpå det hölls *Pinjo från ungdomsmottagningen – preventivmedelsrådgivningen* och *Pappaverksamheten informerar om sin verksamhet*.

Under projektets senare fas har också öppna förskolans personal fått vidareutbildning i ämnet och projektet genomförde samtal för mammor på en ungdomsgård.

Svenska kyrkans bidrag till projektet beskrivs i avsnitt 2. Det hör även hemma under detta avsnitt i meningen att kyrkans grupper varit en arena att nå ut med frågan till föräldrar. Detsamma gäller den ovan nämnda gruppledarutbildningen av föreningsaktiva som projektet har stått för. Dessa kom att genomföras som ett direkt resultat av dialogen med föreningslivet och beskrivs i avsnitt 2.

Öppna förskolan

Doris som är verksamhetsansvarig vid öppna förskolan berättar att deras utgångspunkt är barnkonventionen och barnens rättigheter. Hon beskriver verksamheten så här:

Vårt jobb blir ju lite att bygga kontakt med människor, dels mellan varandra, men många är ensamma också och har precis kommit, kanske kan ingen svenska, inte har släkt, utan har gift sig. Då finns ju vi där. Och många har ju mycket att berätta så småningom, då finns vi här om de vill. Det handlar också om att bygga en relation som är en viktig del. Här har vi en studiegrupp i svenska också på förmiddagar/.../. De flesta är ju mammor som är barnlediga, då tar /en annan pedagog/ hand om barnen när de är i studiegruppen. Jag har hand om den övriga verksamheten, och här tar ju mammorna hand om barnen, och jag tar hand om mammorna, och indirekt då barnen. Och kan vara som en förebild, att man sätter sig på golvet med barnen. Och då kommer ju mammorna in på de här frågorna så småningom.

Till den öppna förskola som deltog i utvärderingen kommer bara mammor och den stora majoriteten besökare kommer nästan varje dag. Doris menar att den är som ett andra hem för flera av besökarna. Vi intervjuade fyra kvinnor. Det bör påpekas att samtliga föreslagits av Doris men förstås själva valt att medverka.

Föräldralediga barnskötaren (besökare 1) och undersköterskan (besökare 2) kom båda till Sverige som barn. Den yngsta, en välutbildad kvinna (besökare

3) som för tillfället var föräldraledig, är född och uppvuxen i Sverige. Den fjärde kvinnan (besökare 4) arbetade i butik och hennes barn gick numera i skolan, men hon hade fortsatt att komma till öppna förskolan ibland om hon hade tid och kunde vara till hjälp.

I intervjuerna ställde vi inga frågor om religiös eller kulturell identifikation men just öppna förskolans besökare tog själva upp dessa frågor, oftast för att förklara sin hållning och sina erfarenheter i de frågor som diskuterades. Besökare 1, 2 och 3 betecknade sig som muslimer och besökare 1 framhöll dessutom att hon tillhörde en ”kultur som har sin heder”. Besökare 4 hade själv immigrerat till Sverige och betecknade sig som kristen. Specialpedagogiskt utbildade förskolläraren Doris som ansvarar för verksamheten, är född i Sverige. Hon hade vid tillfället för utvärderingen arbetat i organisationen i två år.

I samband med intervjuerna bad Doris att intervjuaren skulle ”ställa frågorna utifrån besökarnas upplevelser av föreläsningarna”. Detta med tydlig referens till den linje som projektet valt att hålla i arbetet, att inte uttryckligen gå in i olika civila sammanhang och tala om heder. Återigen syns hur det breda angreppssättet är väl förankrat hos de som kommit att bli projektets nyckelaktörer.

Vad tyckte föräldrarna att de fick med sig?

Hur hade då föreläsningar, information och diskussioner om frågorna landat hos föräldrarna?

I intervjuerna ställdes frågor om vad man deltagit i och vad man fått ut. Frågor om vad som diskuterades på öppna förskolan kom också upp, och då särskilt vilka diskussioner som föreläsningarna eventuellt öppnade upp för. Flera påpekade att de tillfällen man deltagit vid snarare var att beteckna som informationstillfällen med diskussioner än regelrätta föreläsningar. Besökare 4 beskrev vad hon fått med sig så här:

Jag har lärt mig om olika kulturer, man ska självklart vara kompis och föräldrar till våra barn. Och det som vi upplevde själva i våra länder, vi får inte ha det här med våra barn. Till exempel att vi inte hade så mycket frihet, att flickor får inte gå ut mycket, ha pojkvänner och festa. Man ska vara mer förständig med sina barn här. Okej, jag ska inte gå och säga att hon ska gå och skaffa pojkvän – aldrig. Men om hon har en pojkvän i framtiden då måste jag förstå det här kanske och diskutera med henne, se hur han är som människa. Att hon inte förstör sitt liv och går och festar med andra som inte är bra. Hon får ha frihet och hon får bestämma över sitt liv sen när jag har uppfostrat henne, gått i skolan börjat jobba – lite sådant, att man förstår mer såna saker. Så att det inte blir som när jag var barn, man får gå hemma bara och städa tills man gifter sig. Då blir hon virrig bara i det här samhället.

Besökare 2 hade varit på de flesta föreläsningar som hållits på öppna förskolan, men missat Pappgruppen. Å ena sidan tyckte hon sig ha hört det mesta förut,

men lyfte fram informationen från skolans kurator om att barn som mår dåligt kan gå till henne och prata. Kvinnorådgivningen hade hon lyssnat på två gånger:

/.../ att de vill hjälpa kvinnor som behöver hjälp. Som till exempel de flesta kvinnorna eller tjejerna gifter sig utomlands, de bor här själva men hämtar sina män utomlands. Och det kan bli jättesvårt för dem, för deras män att acceptera deras liv här. De begränsar kvinnorna, de blir hotade. Om kvinnorna vill skilja sig så får de inte det. Det blir hot och slag. Då kan de hjälpa till, så som de har berättat om i alla fall. Då har vi diskuterat jättemycket om muslimska och kristna och hur barnen är fria.

Besökare 2 lyfter fram att det är viktigt för att det ska gå bra för barnen att hon är gymnasieutbildad i Sverige och att även hennes man är född och uppvuxen här.

Besökare 1 hade lyssnat till Ungdomsmottagningen och även fått information om Pappagrupperna. Hon var kluven till Ungdomsmottagningens sätt att möta de unga:

De var bra, att de kom ut och berättar att de finns, att de hjälper ungdomar. Självklart det finns konsekvenser. Det där är bra för svenskt samhälle, men vi som är invandrare – jag är lite kritisk på vissa punkter /.../ Plus och minus för min del. Plus är: jättebra att de finns och tar emot ungdomar som behöver hjälp på rätt sätt.

Minus: jag tycker vissa kan överdriva utan att tänka på andra ting, utan att tänka på bakgrunden /.../ Vi har våra kulturer, vi har vår heder, vi har, förstår du, har lite saker och ting bakom, vi har ju vår religion till exempel. Vissa sådana mottagningar kan jag tycka att de ger fel vägledning, förstår du? Det kan leda till en familjesprickning, det kan leda till hedersmord till och med, istället för att de vill att de ska hjälpa dem, i slutändan det blir hedersmord, förstår du? Det är lite svårt att förklara.

SADIA: Hur blir det hedersmord?

BESÖKARE 1: Till exempel de säger ”vi har öppet vi kan hjälpa er”. Då går de här ungdomarna och vill ha lite frihet. Förstår du? När de har gått, vad gör familjen, för sin heders skull – de dödar dem. Det är fel, det ska inte finnas något hedersmord, men jag menar, saker och ting, det blir fel, det är bra på sitt sätt, men det kan leda till stora fel. Det som är bra att hon säger till exempel att de har hjälpt jättemånga ungdomar med preventivmedel till exempel. De kan prata med dem om de inte kan prata med föräldrarna.

När det gällde Pappagrupperna var Besökare 1 imponerad men förde också in en aspekt som går att känna igen från andra delar av projektet – representationen av personer med egen erfarenhet av frågorna i själva projektet:

Pappagrupperna var också bra. De vill göra saker bra, vill göra saker bra och bättre. Det är svårt när man är från ett annat land, från en annan kultur och en annan religion. De har också sina brister. Jag sa till henne: För att ni ska kunna förstå invandrare, så måste ni också ha någon invandrare som jobbar med er. Till exempel om jag åker till ditt land, hur mycket jag än lär mig ditt språk kan jag inte förstå det ändå, du skulle förstå en eritrean mycket bättre än vad en turk skulle göra. Det är sådana små detaljer.

Besökare 1 återkommer flera gånger till de kulturella referenserna, hur viktigt det är att dela dessa för att man verkligen ska förstå varandra, både när det gäller skämt och allvar. Hon fortsätter

Det finns pappor som blir misshandlare, som är aggressiva, som har problem, familjen spricker. Barnen drabbas då hjälper de /Pappgruppen/. Jag blev chockad faktiskt! Jag sa: Ursäkta, men finns det någon som frivilligt kommer och anmäler sig till er? Typ en från Turkiet skulle aldrig säga: Ursäkta men jag brukar slå min fru, kan ni hjälpa mig? Jag skulle inte tro det! Förstår du? Hon säger att de har folk kommer till dem!

Hon är tydlig med att det krävs andra metoder för att komma åt den här typen av problem än att hålla utbildningar för vuxna:

Att lära dem från kärnan att ta från början, de som är uppväxta här. Men de som kommer som vuxna, hur kan de lära sig?

Besökare 3 hade bara varit med när Pappgruppen presenterade sig och var mycket nöjd med den informationen och tyckte att det var bra att den fanns och att man fick komma dit anonymt.

Vid intervjuerna blir det tydligt att ambitionen att närma sig demokratiska rättigheter, jämställdhet och individens frihet på ett generellt vis har uppnåtts. Föreläsningarna och informationstillfällena har inte handlat om hedersrelaterat våld och förtryck, men ändå lett till samtal om detta.

En av informanterna visar tydligt att ”det här kan ju vara bra för svenskar” men att det inte är rätt modell för att ge de unga i den immigrantgrupp som hon räknar sig till mer rörelsefrihet.

Besökarna ger målande beskrivningar av att det är ”kärnan” som måste påverkas, att barnen kan ges rätt värderingar medan de vuxna är svåra att ändra på. Någon uttrycker att de som kommit till Sverige sedan de blivit vuxna inte fått möjlighet att utveckla moderna värderingar. Något som försvårar processen, menar de, är att det är vanligt att man hämtar sin äkta maka eller make i ”hemlandet”. De är alls inte negativa till att det lämnas information till personer som är utsatta, om vart de kan vända sig för hjälp och vilka rättigheter de har. De har dock ingen tilltro till att projektet kan ändra på vuxnas inställning i frågan.

Den av kvinnorna som betecknade sig som kristen funderade på om det var religionen (och hon syftade då på islam) eller kulturen som påverkade människor att begå brott mot sina barn. Hon tog avstånd från praktiken och framhöll att det i hennes religion inte var tillåtet att hota och skada sina barn. Hon tyckte

att föreläsningarna var lärorika, men trodde att det kan vara mer komplicerat för dem som är muslimer att ta till sig budskapet, förutsatt att det verkligen är religionen som påbjuder detta stränga förhållningssätt, lade hon till.

Alla föreläsningar har följts av gemensamma diskussioner. Detta var en stor del av behållningen, menade kvinnorna på öppna förskolan. Även om de inte föreställer sig att de här insatserna ska förändra så mycket, kan informationen och samtalen vara ett litet bidrag. Att inte prata om det får konsekvenser, menar en kvinnorna.

Självklart ska media inte hålla tyst tills det händer. De hörde mycket men de skrev inte mycket om sådant, tills Fadime dödades (Besökare 4).

Om diskussioner

Vi har noterat att de aktiviteter som projektet bedrivit på öppna förskolan är kända också bland tjänstemän som inte arbetar där. Det resultat som dessa lyfter fram är att föreläsningarna har satt igång diskussioner som pågått också efter att föreläsningstillfällets diskussioner varit avslutade. Utvärderingen har sökt fånga vad för slags diskussioner som föreläsningarna öppnat för och de tankar som informanterna uttrycker. Diskussionerna beskrivs som roliga och lärorika och man har aldrig ”diskuterat hårt”.

Det var inte en föreläsning om heder, de tog upp frågan bara. Det mesta var från oss, vi diskuterade själva. Relationen i hemmet, att kvinnorna inte vågar komma till dem, eftersom, som sagt, mannen inte vill att de ska komma ut (Besökare 1)

Kvinnorna uttrycker att det är lärorikt att mötas på öppna förskolan och att det är intressant när ”olika kulturer diskuterar”. Det är alltså inte bara vid föreläsningstillfällena som man diskuterar. Det anses vara en del av själva poängen med att träffas i lokalen. Verksamhetsansvarig betonar att det är kvinnorna själva som för frågor om skvaller, kontroll av flickorna och ofrihet på tal. De flesta av kvinnorna är överens om att det inte är bra och de brukar också diskutera vad de kan göra åt det. Intervjuaren var intresserad av vad besökare 3, som är född i Sverige och själv ung, brukade prata med de andra om. Hon berättar:

/.../ att de fortfarande har med sig sina traditioner, det går inte att ändra säger de.

SADIA: Vad säger du då?

BESÖKARE 3: Jag brukar säga att man kan gå på terapi (skratt) eller till pappaverksamheten, vissa accepterar att bli slagna. De har sagt, till exempel det har hänt några flera gånger och att det är så det ska vara. Säger de.

SADIA: Var de på den här föreläsningen?

BESÖKARE 3: Ja

SADIA: Och de säger samma sak efter föreläsningen?

BESÖKARE 3: Ja, fast inte på föreläsningen, utan sen, efteråt, i ett hörn så berättar de. Det har hänt några gånger, och ”vi accepterar”.

Några av besökarna menar att det finns en hel del de kan göra själva för att öka jämställdheten, men att de av olika anledningar inte gör det. Besökare 4 menar att en kvinna inte behöver vara den som ”är överallt” och berättar för alla andra hur det ska vara, utan att hon kan komma långt genom att själv fostra sina barn till att bli jämställda. Besökare 3 är däremot desillusionerad:

Kvinnor hjälper fortfarande inte varandra att ändra sig. Jag trodde att jag skulle se förändring i familjelivet. Fortfarande säger kvinnor att vi ska respektera mannen, det är vi som ska tvätta, det är vi som ska laga mat, det är vi om ska ta hand om barnen, alltså som förr i tiden. Att kvinnan ska vara hemma.

Besökare 1 tycker sig förstå varför förändringarna dröjer. Hon tror att ”invandrarna” behöver lära sig att balansera mellan ”de två kulturerna” istället för att bli vägleda åt fel håll – ”de (tjänstemännen) vill att de ska gå över till den här kulturen!” Samtidigt tycker hon sig ha sett stora förändringar från det att hon själv var ung. Hon fick inte sminka sig för sina bröder, och på hennes pappas tid fick man inte krama sina barn och inte säga deras namn inför andra, saker som hon och hennes barn ser som självklara idag.

Doris berättade att de diskussioner som kom upp i storgrupp inte alltid hanterades av de som föreläste. Det hade hänt att någon tongivande mammas sanning fått stå oemotsagd av föreläsare som istället borde ha gett gruppen ett annat och mer korrekt svar på en sakfråga. Doris uppfattade det som att föreläsarna någon gång var väl vaga, kanske för att de var ovana eller rädda att såra. Efter lite funderande hit och dit hade hon bestämt sig för att det var fel av henne att låta de andra mammorna tro att det förhöll sig på det vis som någon felaktigt påstod. Doris informerade därför försiktigt kvinnorna utanför storgruppssammanhang om det korrekta sakförhållandet.

Men det är inte så lätt. Ibland kan det bli ganska hetsigt och gapigt, och en del har starkare röster och tar över, där kan det behöva styras upp. Och då – vem ska styra upp, är det jag eller de som föreläser? Och eftersom det är så många olika föreläsare kan man skapa rutiner, jag kan jobba vidare med det.

De kvinnor som intervjuats här har alla bott länge i Sverige och har många erfarenheter och tankar om vad det innebär att hantera olika normer för hur man ska vara kvinna eller ung i Sverige. För dem är diskussionerna ett verktyg att dela med sig och lära sig av varandra, och det finns även en hel del för projektet att ta tillvara för sin egen metod. Om det exempelvis upplevs som kontrapro-

duktivt och missledande att uppmuntra de utsatta att söka hjälp, så finns det en pedagogisk utmaning som projektet kan hjälpa till att hantera. Hur kan kommunen exempelvis sprida kunskapen om vad stöd till utsatta kvinnor egentligen handlar om? Var sprids rykten om att stöd till kvinnor finns för att splittra familjer och hur kan dessa bemötas? Kan projektet ta hjälp av kvinnorna som berättar (och ibland deltar i ryktesspridningen) om en söndrande socialtjänst, för att förändra bilden av den?

De flesta besökare på öppna förskolan har inte deltagit i utvärderingen och kanske skulle ha helt andra saker att säga om föreläsningsserien och dess potential. Eftersom den hölls på svenska har många besökare inte kunnat ta del av den, även om de som kunde svenska tolkade åt dem.

Vad borde man mer få lära sig?

Eftersom föreläsningsserien inte uppfattades som en del av ett projekt, lades flera förslag på andra aktörer som kvinnorna skulle vilja få besök av. Polisen, brandkåren och arbetsförmedlingen var varmt välkomna. En av de intervjuade kvinnorna berättade att erksamhetsansvarig hade ringt till arbetsförmedlingen flera gånger, dock utan framgång:

Men sådant – organisationer, vad man kan göra här i Sverige, hur man kan göra bättre för barnen i framtiden. Vad man har för rättigheter (Besökare 2).

Projektet får också rådet att besöka män, även om den som föreslår detta inte är säker på att det hjälper sådana män ”som har fått det här i huvudet”.

Sammanfattande om ett utvecklat föräldrastöd

För att utveckla och pröva formerna för kommunens föräldrastöd har projektet tagit hjälp av olika aktörer. Det har också tagit sin utgångspunkt i mänskliga rättigheter och jämställdhet i relation till hedersrelaterat våld och förtryck.

Föreläsningarna på öppna förskolan var uppskattade och genererade diskussioner och insikter hos de besökare som intervjuades. Föreläsningarna landade dock olika hos besökarna. Några menade att ögonen öppnats för barnens rättigheter, medan andra såg risker med vägledning och mottagningar – för de unga kvinnornas skull särskilt. Bristen på förtroende för att kommunens personal kan vägleda immigranter rätt, beror på att personalen anses sakna den rätta bakgrunden. Misstron är en viktig signal till projektet. Dels visar sig representationsfrågan vara viktig ur pedagogisk synvinkel. Dels är det också viktigt för projektet att ta vara på även de aktörer som kan tyckas motarbeta projektet. Kanske kan de vara till hjälp i stället.

När man i öppna förskolan diskuterar heder, verkar det utifrån besökarnas utsagor som om det är dödandet i hederns namn som stått i fokus och som alla

tagit avstånd från. I samtal utanför de gemensamma diskussionerna har några kvinnor ändå bejakat männens rätt att begränsa dem och att slå dem.

Utvärderingen visar att män som fått möjlighet att samtala om hedersrelaterat våld och förtryck har uttryckt missnöje med sitt eget och andras begränsande beteende. Kvinnorna i öppna förskolan hade däremot inte någon tilltro till vuxnas förmåga att förändra sig. En informant med egen erfarenhet av upprepade dödshot för hederns skull menade att många kvinnor som står utanför arbetslivet inte har några andra uppgifter än att bevaka övriga kvinnors och flickors uppträdande. Detta kan vara ett skäl till att, som en besökare uttryckte det ”kvinnor fortfarande inte hjälper andra kvinnor”.

Föreläsningsserierna har både uppskattats och satt igång processer hos besökare och personal. Besökarna hjälper varandra med att dela med sig av erfarenheter, tolka och att försöka stärka varandra. De är intresserade av att lära sig om samhället och önskar att fler institutioner presenterar sig för dem. Det är enligt oss en riktigt bra arena för utbildning och diskussion om allt som rör jämställdhet och barns rättigheter.

Hur långt har Botkyrka kommit och i vilken riktning ska man gå?

I **UTVÄRDERINGSUPPDRAGET** HAR det också ingått att bedöma hur väl policyn och handlingsplanen mot hedersrelaterat våld och förtryck har uppfyllts. I policyn uttrycks att kommunen ska motverka förekomsten av hedersrelaterat våld och förtryck i Botkyrka. Oavsett kön ska alla ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Vidare ska ett jämställt och interkulturellt Botkyrka uppnås genom att man beaktar de mänskliga rättigheterna och allas lika värde. Botkyrka kommuns bemötande ska vara baserat på likabehandling, rätten till ett självständigt liv, egen sexualitet och integritet oavsett kön och bakgrund. På så sätt kommer det också att bidra till en god hälsa.

Det förebyggande arbetet mot hedersrelaterat våld och förtryck är inriktat på professionella i möten med barn, unga, deras föräldrar och andra vuxna. Vidare slås fast att arbetet ska bedrivas på samhällsnivå, gruppnivå och individnivå inom kommunens verksamheter och i samverkan med den ideella sektorn. Till sist sägs att arbetet ska genomsyras av professionalism, mod, tydlighet, dialog och kunskap som en del av ett interkulturellt förhållningssätt.

Utvärderingen ger vid handen att projektet att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck har arbetat i linje med den ovan refererade policyn. Under de knappa två år som gått sedan projektet sjösattes har kommunen genom projektet motverkat hedersrelaterat våld och förtryck i riktning mot det långsiktiga målet om att alla ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv oavsett kön (i policyn uttryckt som kvinnor och män, flickor och pojkar). Avseende honnörsorden professionalism, mod, tydlighet, dialog och kunskap kan möjligen tydligheten diskuteras. Några aktörer menar att projektet även i kontakterna med civilsamhället kunde ha varit tydligare med att det är de hedersrelaterade uttrycken för förtryck och våld som adresseras. Det är dock ett pedagogiskt val att öppna upp diskussionerna ur ett bredare perspektiv. Erfarenheterna från exempelvis diskussioner i skolan har visat på värdet av denna bredare ingång (Tulin Brett 2012).

I handlingsplanen preciseras hur policyn ska praktiseras och genom vilka insatser hedersrelaterat våld och förtryck ska förebyggas och motverkas.

Handlingsplanens förslag

I handlingsplanen beskrivs det planerade arbetet under två huvudrubriker. Den första, *professionalism, kompetensutveckling och kunskap*, avser aktiviteter som främst riktar in sig på förvaltningspersonalen. Under den andra rubriken, *samverkan*, anges att samverkan ska ske mellan förvaltningar och med den ideella sektorn. Det är tydligt att projektet fångat upp de flesta av handlingsplanens förslag till åtgärder.

Professionalism, kompetensutveckling och kunskap

Under denna rubrik föreslås att kommunen ska utveckla och genomföra ett kompetensutvecklingsprogram för att förebygga och motverka hedersrelaterat våld och förtryck. Ett sådant program är utvecklat och, som vi visat på, delvis också genomfört – 700 personer har genomgått utbildningar.

När arbetet lämnar sin projektorganisation och blir en reguljär verksamhet har kommunen att lösa både fortsatt styrning och samordning av de kompetensutvecklande insatserna och det professionella stödet.

Den andra föreslagna åtgärden under kompetensutvecklingsrubriken är att utveckla ett professionellt stöd kring

hedersrelaterat våld och förtryck till verksamheter som arbetar med barn och unga. Detta arbete är under utveckling; det håller sin planerade linje men är inte ännu helt etablerat, i bemärkelsen väl känt och nyttjat.

Ett tredje åtgärdsförslag är att se över möjligheten att utveckla föräldraprogram så att de också inbegriper frågor som rör hedersrelaterat våld och förtryck. Här har projektet prövat olika vägar, både via den ideella sektorn och den egna organisationen. Under projektperioden har också försöksverksamheten med föräldrastödet i kommunens egen regi kommit att bli mer omfattande.

Samverkan

Den första formen av samverkan som handlingsplanen nämner gäller samverkan mellan berörda förvaltningar. Här har utvärderingen tagit del av både styrgruppens och spetskompetensgruppens arbete. Styrgruppens sammansättning och engagemang har varit avgörande för spetskompetensgruppens legitimitet och möjlighet att samverka över förvaltningsgränserna. Utvärderingens resultat pekar mot vikten av att styrgruppens representanter verkligen kommunicerar mandatet till sina respektive förvaltningar. Detta för att skapa det utrymme som de spetskompetenta behöver för sina uppdrag liksom för att göra dem kända.

En annan form av samverkan handlar om den med föreningslivet och civilsamhället, ett arbete som kommit relativt långt. Föreningslivet och olika trosamfund har varit inblandade i arbetet både när det gäller den direkta dialogen med projektet och i föräldrastödssammanhang. Med vissa av föreningarna har arbetet fördjupats och projektet gjort lyckade utbildningsinsatser. Dock saknades de ytterst betydelsefulla idrottsföreningarna. De kunde ha gjort en stor insats genom att delta i dialogen. Redan idag arbetar exempelvis fotbollsföreningarna med nolltolerans mot rasism. För att ta steget till nolltolerans mot sexism kunde projektets dialog varit en hjälp.

Slutligen framhålls i handlingsplanen att ett projekt för att genomföra planen bör organiseras och finansieras. Detta är gjort och kommunen bekostar projektet med egna medel.

Rekommendationer för framtiden

Botkyrka kommun har kommit en bra bit på väg mot att leva upp till sin policy och att genomföra de åtgärder som föreslås i handlingsplanen. Utvärderingen visar på ett antal utvecklingsområden som kan ge ytterligare kraft åt processen.

Det professionella

Det arbete som gjorts för att kompetensutveckla personalen har funnit sina former och kan finputsas med hjälp av kursutvärderingar. Sådana kan både ge återkoppling angående innehåll och pedagogik, och förslag till vidareutveckling av innehållet. Nyanställda inom de berörda förvaltningarna bör få fortlöpande utbildning i ämnet.

Spetskompetensgruppens tillkomst är ett uttryck för att kommunen haft ambitionen att arbeta in kunskapsutvecklingen i de befintliga strukturerna. Det finns all anledning att arbeta vidare med detta. Integration av perspektiv tar tid, men har potential att bli effektivt. Spetskompetensgruppen har som planen anger fungerat som ett forum för samverkan mellan förvaltningar. Varje deltagare har haft att avsätta ungefär 8 arbetsdagar per år för möten och fortbildning. Till detta ska läggas insatser vid APT och viss förväntad konsultationstid. Projektledningen uppmärksamade under 2012 risken med att aktiviteterna i projektet ofta är avhängigt arbete inom ordinarie tjänst. Ett tydligt uppdrag och möjligen utökad tid för genomförande bör ges gruppens medlemmar även i framtiden.

När arbetet lämnar sin projektorganisation och blir en reguljär verksamhet har kommunen att lösa både fortsatt styrning och samordning av de kompetensutvecklande insatserna och det professionella stödet.

När styrgruppen utgår bör de spetskompetentas chefer ges en stödjande roll. Deras insatser kommer också att vara nödvändiga för en lyckad rekrytering till utbildningar i ämnet. I projektet har denna ibland varit svårarbetad, något som möjligen kan hänga samman med chefers bristande intresse.

Förvaltningen och utvecklingen av kompetensutvecklingsinsatserna och spetskompetensgruppens arbete kräver en kompetent samordnare. För utbildningarna kan samordnarens beställarkompetens nyttjas, men samordnarens främsta uppgift blir att omvärldsbevaka, koordinera gruppen och hålla den uppdaterad. Det skulle kunna vara en uppgift som någon av de redan spetskompetenta ges i uppdrag och för vilken det avsätts arbetstid. Ett sådant uppdrag skulle kunna cirkulera i gruppen. Ett alternativ är att fortsätta att avsätta medel för en samordnande tjänsteman till detta och andra delar av arbetet.

Projektet har utvecklat föräldrastödet i egen regi och gett stöd till föreningar så att också de kan bidra på den punkten. Föreläsningar och diskussioner på öppna förskolan med hjälp av kommunens egen personal har varit en lyckad insats. I framtiden kan möjligen de verksamhetsansvariga själva bjuda

in föreläsare. Öppna förskolans besökare byts ut över tid varför programmet inte behöver vara särskilt omfattande. Verksamhetsansvariga kan själva avgöra när det är dags att genomföra en ny serie föreläsningar. Så länge utrymme ges från verksamheternas chefer borde en sådan lösning vara möjlig. Ett annat utvecklingsområde är att också arbeta med förskolans föräldrar och personal.

Föräldrastödet via föreningar och trossamfund befinner sig fortfarande i sin linda. Hittills har 20-talet föreningsaktiva fått utbildning för att leda föräldragrupper, och Svenska kyrkan har tagit in perspektivet i sina stödgrupper. Här finns all anledning att fortsätta arbetet genom att engagera fler föreningar och använda redan etablerade mötesplatser. Detta torde vara en uppgift för en tjänsteman som samordnar antingen både detta och det professionella stödet, eller just samverkan med det civila samhället i stort. Om man arbetar med föräldrastöd både i de kommunala verksamheterna och i frivilligsektorn kommer fler att omfattas av kunskapsutvecklingen om barns rättigheter.

Föreningslivet och civilsamhället

Vi kan konstatera att dialogen med föreningsliv och civilsamhället kommit långt. Där finns ett informellt nätverk av föreningar och i vissa fall fördjupade samarbeten. Samverkan med olika trossamfund har kommit en bit på väg men idrottsföreningarna saknas i nätverket. Ett utvecklingsområde är att göra dialogen mer attraktiv för andra än föreningar som arbetar specifikt med kvinnor och föreningar som definierar sig etniskt eller nationellt. Det är uthållighet och metodutveckling som är vägen framåt och för detta krävs det återigen tid och kunskap. I projektet har föreningarna också kunnat erbjudas externa föreläsare både i dialogmöten och i möte med enskilda föreningar. Också föräldrautbildningarna har varit en resurs som projektet kunnat erbjuda. Attraktiva och utvecklande erbjudanden kommer att underlätta rekryteringen till dialogen.

Flera deltagare har lyft representationsfrågan både avseende vilka som arbetar med kommunens vägledning och stöd och vilka som haft inflytande över projektet. Utvärderingen har inte närmare undersökt personalsammansättningen inom socialtjänstens rådgivning. En rekommendation är förstås att, om inte detta redan är genomfört, rekrytera personal med erfarenhet av skam/hederskontext. Det kan också vara lämpligt att skapa en extern referensgrupp till arbetet. En grupp med stort inflytande över mångas liv är de religiösa ledarna. När projektet nu inlett en dialog med trossamfunden är det lämpligt att, bland andra, involvera deras företrädare i en sådan referensgrupp.

Utvärderingens rekommendationer i sammanfattning:

- Använd kursutvärderingar för återkoppling
- Ge nyanställda utbildning också i detta ämne inom ramen för den interkulturella strategin.
- Förtydliga, tidsätt och utveckla uppdragen till spetskompetensgruppens deltagare.
- Spetskompetensgruppens deltagares chefer bör i samverkan med varandra få ansvaret för att stödja deltagarna i arbetet på den egna förvaltningen och i det förvaltningsöverskridande arbetet.

- Samordna spetskompetensgruppens fortsatta arbete.
- Erbjud fortsättningsvis de verksamhetsansvariga för Öppna förskolan att bjuda in internföreläsare enligt det program som utvecklats i projektet. Samma program kan erbjudas föräldrar som har barn i förskolan.
- Avsätt medel för fortsatt utveckling av föräldrastödet på det civila samhällets arenor, antingen inom ramen för det reguljära samarbetet med civilsamhället eller specifikt samordnat av en tjänsteman med ansvar också för det professionella stödet.
- Fortsätt att söka civila aktörer och gör dialogen attraktiv också för föreningar som inte arbetar specifikt med kvinnors situation eller som definierar sig etniskt/nationellt. Särskilt idrottsföreningar är en viktig målgrupp.
- Sprid kunskapen om vad stöd till utsatta kvinnor egentligen handlar om. Ta hjälp av civilsamhället för att bemöta rykten om att socialtjänstens stöd till kvinnor finns för att splittra familjer.
- Det bör bland den rådgivande personalen finnas personal med egen erfarenhet av att leva i skam/hederskontext.
- Sätt samman en referensgrupp där också företrädare för de olika trosamfundet ingår.
- Använd elevenkäten för utvärdering och utveckling av arbetet.
- Botkyrka bedriver genom, bland andra, denna insats ett konkret arbete för jämställdhet och mot diskriminering – opinionsbilda!

Avslutning

Under hösten 2012 genomfördes en enkätundersökning som vid utvärderingens avslutande ännu inte har analyserats. Undersökningen, som upprepas vartannat år, kommer förhoppningsvis att ge en fingervisning om huruvida arbetet med handlingsplanens uppfyllande har haft effekt. Detta är särskilt värdefullt då utvärderingen bara kunnat ge en begränsad bild av projektets arbetsmetoder, möjligheter och utvecklingsområden.

Botkyrka kommuns policy och handlingsplan har varit utgångspunkten för projektet att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck. Det finns anledning för kommunen att kommunicera sitt arbete tydligare internt, men också utåt på alla nivåer. Som en kommun där integrering av jämställdhet och antidiskriminering sker med interkulturalitet för ögonen finns all anledning att opinionsbilda i frågan om hedersrelaterat våld och förtryck.

Referenser

- Baladiz, Dilek 2009. *I hederns skugga. De unga männens perspektiv*. Stockholm: Gothia
- Ekström, Simon 2009. *Hedersmorden och orden. Berättelser om kultur, kritik och skillnad*. Göteborg: Makadam
- Ekström, Simon 2004. Hedersmordet på Fadime. Debatt, fenomen, projektion. *Kulturella perspektiv. Svensk etnologisk tidskrift*. 13(3:36-41)
- Kakabaveh, Amineh 2006. *Kartläggning om omfattning av hedersrelaterat våld behovet av ökad kunskap*. Botkyrka kommun, Socialförvaltningen
- Kamali, Masoud 2004. Media, experter och rasismen. I *Debatten om hedersmord. Feminism eller rasism*, red. Stieg Larsson & Cecilia Englund. Stockholm: Svartvitts förlag
- Kurkiala, Mikael 2002. Den stora skrällen för skillnader. *Dagens Nyheter* 2002-03-06
- Larsson, Stieg & Cecilia Englund. 2004 *Debatten om hedersmord. Feminism eller rasism*. Stockholm: Svartvitts förlag
- Larsson, Stieg 2004. Svenskt och osvenskt våld mot kvinnor. I *Debatten om hedersmord. Feminism eller rasism*, red. Stieg Larsson & Cecilia Englund. Stockholm: Svartvitts förlag
- Léon Rosales, René 2005. Likhetsstecknets logik. Om bruket av kultur i debatten om mordet på Fadime Sahindal. I *Bruket av kultur. Hur kultur används och görs socialt verksamt*, red Magnus Öhlander. Lund: Studentlitteratur
- Rexvid, Devin 2010. *Rapport Inventering av uppdraget kring policy och handlingsplan mot hedersrelaterat våld och förtryck Botkyrka kommun Februari-april 2010*. Botkyrka kommun, Socialförvaltningen, Stöd- och utvecklingsenheten
- Rizvi, Javeria 2004. Debatten om hedersmord är toppen av ett isberg. I *Debatten om hedersmord. Feminism eller rasism*, red. Stieg Larsson & Cecilia Englund. Stockholm: Svartvitts förlag
- Schlytter, Astrid et al. 2009. *Hedersrelaterat våld och förtryck i Stockholms stad. Rapport 2009*. Stockholms Stad. www.stockholm.se/PageFiles/135506/hedersrelaterat_vald_del_2.pdf
- Tulin Brett, Anna 2012. *En utvärdering av projektet 101 tillsammans. Ett normkritiskt projekt med fokus på jämställdhet, mångfald och rättigheter*. Botkyrka: Mångkulturellt centrum.
- Öhlander, Magnus (red.) 2005. *Bruket av kultur. Hur kultur används och görs socialt verksamt*. Lund: Studentlitteratur.

Dokumentation Botkyrka kommun

- Botkyrka kommun 2010 a Policy mot hedersrelaterat våld och förtryck. En form av patriarkalt våld och förtryck. Antagna av kommunfullmäktige 2010-06-17
- Botkyrka kommun 2010b Förslag – Handlingsplan 2010-2014 mot hedersrelaterat våld och förtryck
- Botkyrka kommun 2010b Tjänsteskrivelse: Ansökan om medel för förstudie i projektet för utvecklings-arbete att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck
- Botkyrka kommun 2011a Till kl:s årsredovisning för 2011
- Botkyrka kommun 2011b Minnesanteckningar Styrgrupp 2011-08-29
- Botkyrka kommun, 2012 a Socialförvaltningen, Stöd- och utvecklingsenheten 2012-04-27
- Delårsrapport 1 2012. Projekt att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck
- Botkyrka kommun 2012 b Socialförvaltningen, Stöd- och utvecklingsenheten 2012-09-17
- Delårsrapport 2 2012. Projekt att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck
- Botkyrka kommun 2012 c Socialförvaltningen, Stöd- och utvecklingsenheten 2012-09 21. Statusrapport. Projekt att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck

Botkyrka kommun 2012d Socialförvaltningen, Stöd- och utvecklingsenheten 2012-11-26. Statusrapport. Projekt att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck

Botkyrka kommun 2012e Minnesanteckningar: Möte med spetskompetensgruppen och avstämning av spetskompetensuppdraget 2012-11-21–2012-10-09

Botkyrka kommun 2012f Projektbeskrivning. Webbutbildning. Kommungemensam kompetensutveckling för ett jämställt, interkulturellt bemötande fritt från diskriminering. 2012-09-19

Källor på internet

Sveriges kvinnolobby <http://www.sverigeskvinnolobby.se/web/page.aspx?refid=157&newsid=92126&page=66>

Miljöpartiet de gröna 2012: Rätten att leva livet. Jämställdhetspolitisk rapport.

(http://www.mp.se/sites/default/files/ratten_att_leva_livet.pdf).).

Bilaga 1

DE NATIONELLA JÄMSTÄLLDHETSMÅLEN,
utdrag hämtat från <http://www.regeringen.se/sb/d/2593/a/14257>

Mål och budget för jämställdhetspolitiken

Målet för jämställdhetspolitiken är att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Utifrån detta arbetar regeringen efter fyra delmål:

- En jämn fördelning av makt och inflytande. Kvinnor och män ska ha samma rätt och möjlighet att vara aktiva medborgare och att forma villkoren för beslutsfattandet.
- Ekonomisk jämställdhet. Kvinnor och män ska ha samma möjligheter och villkor i fråga om utbildning och betalt arbete som ger ekonomisk självständighet livet ut.
- Jämn fördelning av det obetalda hem- och omsorgsarbetet. Kvinnor och män ska ta samma ansvar för hemarbetet och ha möjligheter att ge och få omsorg på lika villkor.
- Mäns våld mot kvinnor ska upphöra. Kvinnor och män, flickor och pojkar, ska ha samma rätt och möjlighet till kroppslig integritet.

Regeringen fortsätter reformarbetet som inleddes under förra mandatperioden för att påskynda utvecklingen inom områden som är strategiskt viktiga för att kvinnor och män ska ha samma makt att forma samhället och sina egna liv. Detta redogörs i regeringens skrivelse skr. 2011/12:3, Jämställdhetspolitikens inriktning för perioden 2011-2014. Arbetet med att bekämpa mäns våld mot kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer har fortsatt hög prioritet. Jämställdhet i arbetslivet och näringslivet samt kvinnors och mäns rätt till utbildning på lika villkor är andra viktiga områden som kräver fortsatta insatser.

Våld mot kvinnor

Våld och andra former av övergrepp mot kvinnor är den mest akuta jämställdhetsfrågan i dag. Mäns fysiska, sexuella och psykiska våld mot kvinnor är ett allvarligt hinder för jämställdhet och kvinnors fulla åtnjutande av mänskliga rättigheter. Regeringens ambitiösa satsning under föregående mandatperiod följs nu upp utifrån sex fokusområden:

- nationell mobilisering och samordning av arbetet,
- åtgärder mot sexuellt våld,
- stärkt förebyggande arbete samt skydd av och stöd till våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnar våld,
- förebyggande och bekämpande av heders-relaterat våld och förtryck, inklusive äktenskap mot en parts vilja,
- förebyggande insatser riktade till män, och
- insatser mot prostitution och människohandel för sexuella ändamål.

Regeringen har under 2012 utsett en nationell samordnare mot våld i nära relationer med uppdrag att stödja berörda myndigheter, kommuner, landsting och organisationer för att öka effektiviteten, kvaliteten och långsiktigheten i arbetet.

Bilaga 2

BOTKYRKA KOMMUN

Socialförvaltningen
Stöd- och utvecklingsenheten

2013-04-17

1 [2]

Referens
Sari Römpötti

Mottagare
Nina Edström
Mångkulturellt centrum

Aktiviteter inom ramen för projekt att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck maj 2011 - mars 2013

Kompetensutveckling

Konferens kommunövergripande dec 2011
Utbildning för socialförvaltningen och utbildningsförvaltningen mars 2012
Utbildning för socialförvaltningen och utbildningsförvaltningen maj 2012
Workshop för spetskompetensgruppen juni 2012
Utbildning för BIV och BIS- verksamheten inom Svenska kyrkan aug 2012
Utbildning för arbetsmarknads- och vuxenutbildningsförvaltningen 2 tillfällen i okt 2012
Utbildning för socialförvaltningen nov 2012
Utbildning för spetskompetensgruppen dec 2012
Utbildning för socialförvaltningen jan 2013
Utbildning för arbetsmarknads- och vuxenutbildningsförvaltningen mars 2013
Utbildning för utbildningsförvaltningen 3 tillfällen mars-april 2013
Utbildning för Spetskompetensgruppen 3 tillfällen mars-maj 2013

Dialog med föreningar

Dialog med föreningar april 2012
Träff med interna och externa jämställdhetsnätverket april 2012
Seminarium med förening augusti 2012
Dialog med föreningar september 2012
Föreläsning med förening dec 2012
Seminarium med förening dec 2012
Dialog med föreningar mars 2013

Föräldrastöd

Demokrativeckan på vuxenutbildningen mars 2012
3 föreläsningar för föräldrar på öppna förskolan i Fittja våren 2012
3 föreläsningar på öppna förskolan i Fittja hösten 2012
3 föreläsningar på öppna förskolan i Alby hösten 2012
2 föreläsningar på öppna förskolan i Fittja våren 2013
3 föreläsningar på öppna förskolan i Alby våren 2013

SOCIALFÖRVALTNINGEN

Post Botkyrka kommun, 147 85 Tumba · Besök Munkhättevägen 45 · Kontaktcenter
Direkt 08 530 627 17 · Sms 0722 151280 · E-post sari.rompotti@botkyrka.se
Org.nr 212000-2882 · Bankgiro 624-1061 · Fax · Webb www.botkyrka.se

BIV och BIS-föräldragrupper inom Svenska kyrkan hösten 2012 och våren 2013
Utbildning för ledare för föräldragrupper i föreningarna dec 2012
Seminarium för föräldrar på Ungdomens hus feb 2013

Kommentar

Detta är de större aktiviteterna inom ramen för projektet. Det har också varit många andra aktiviteter exempelvis mindre dialoger med föreningarna och workshops som spetskompetensgruppen haft med arbetsgrupper.

En utvärdering av Botkyrka kommuns *Projekt att förebygga hedersrelaterat våld och förtryck*. Inriktningen har varit att arbeta förebyggande och brett, inom såväl den kommunala förvaltningen som gentemot befolkningen.

Vad har man gjort och hur har det gått?
Läs rapporten.

Mångkulturellt centrum

